స్పటికం

నేను చేసినది సరియేనా? నా ఆరాటం తగ్గటం లేదు. అంతే కాదు. ఈ విశు మొహం చూస్తూంటే అది ఇంకా ఎక్కువగా పెరుగుతోంది . . .

మరి పెద్దలు ఊరకే అన్నారా - చోటు మారాటంగా ఔదార్యం చూపవద్దని? అనాలోచితంగా అందరినీ ఇంటిలోకి రమ్మని అనకూడదట! మరి నేనేం చేసాను? అది నా పొరబాటేనా?నా కలవరం, తడబాటు చూస్తూంటే . . .

నా ఒళ్ళంతా చల్లబడిపోతోంది . . .

ఈ ముసలిదానికి ఈ శిక్ష ఎక్కువే . . .

అవును, ఇది ఎక్కువే!

ఇక నేను ఎవరిదగ్గర మొరపెట్టుకుంటాను? వినేవారు ఎవరున్నారు? నేను నాతో చెప్పుకోవలసిందే . . . లేకపోతే ఆ గర్భగృహంలో ఎవరికీ తెలియని అంధకారంలో ఉన్నాడే , ఆ దేవుడి దగ్గర చెప్పుకోవాలి. . . అదే నయం.

మనుష్యులుని నమ్మలేం . . .కళ్ళున్నా చూడరు; చెవులున్నా వినరు. ఇక నోరున్నా మాట్లాడరు . . .ఆ నిర్ఘుణ పరబ్రమ్మం - పంచ భూతాలని తన వశం చేసుకున్నాడే - వాడినే బ్రతిమాలాడాలి . . .అప్పుడే నా మనసు కొంచెం కుదుటబడుతుంది . . .

వాడు వస్తాడా?

నేను ఈ ప్రశ్న అందరినీ అడగను, దేవుడినే అడగాలి. వాడు తిరిగి వస్తాడు అని అనడానికి నాకు ధైర్యం రావటం లేదు. నా మనస్సు మాటి మాటికి ' వాడు రాడు' అని వారిస్తూవుంది.

ఏం, ఎందుకు?

ఐదేళ్ళ విశు కళ్ళు మూసుకొని పడుకున్నాడు, కాని నిద్ర పోవటం లేదు. బయట కుండపోతగా వర్షం కురుస్తోంది. అది వింటూ హాయిగా ఆనందించే వయసు. జీవితంలోని లోతుపాతులు వాడికి తెలియవు. అప్పుడప్పుడు నన్ను ఏదయినా రాజు రాణీ కథలు చెప్పమని అల్లరి చేస్తాడు. నేనుకూడా ఏదో ఒక కథ చెప్తాను. అదే జీవితం అని వాడి కల్పన. వాడి మనసు మొలకెత్తని ఒక మొగ్గులాగ . . .

పిల్లవాడినీ, అమ్మాయొణ్ణునీ చూసినప్పుడల్లా నేను ఎలా బాధపడుతున్నానని ఎవరికీ తెలియదు. వారిద్దరిమీదా నాకున్న ప్రేమ, అభిమానంవలనే నేను దేవుణ్ణి తప్పుపెట్టడం లేదు. ఇదిగో విను: నువ్వు ఇల్లా దూరమమయిపోవడం సహించక నిన్ను జోరుగా తిడుతున్నాను కాని నా కళ్ళు నీ మొహాన్ని చూసిన మరు క్షణమే నా హృదయం కరిగిపోతుంది! ఎవరికి తెలుసు ఈ వింత?

వాడు వస్తాడా?

దేవుడా, వాడు రాడేమో?

వర్షం బాగా ఆగిపోయింది. ధారలుధారలుగా కారుతున్న వాన నీరు రోడంతా వ్యాపించింది. అప్పుడప్పుడు ఆకాశంలోనించి రాలి

ఆకులమీద పడే చినుకుల శబ్దం వినిపిస్తోంది. లేకపోతే అంతా ఒకటే నిశబ్దం! ఎనిమిది గంటలతరువాత అగ్రహారంలో ఏం సందడి?

ఎదురింటిలో ఉంటున్న గోపాలచారి తమలపాకు నములుతూ కాండ్రించి వీధిలో తుప్పుతున్నాడు. రెండు ఇళ్ళు దాటి అజ్జి అవ్వ తమలపాకు, చెక్కలు రోకలితో దంచుతోంది. వీధి చివరన కక్కారి కరణం, వెంకట్ ఇంటి వసారాలో లాంతరు పెట్టుకొని పేకాట ఆడుతున్నారు. అప్పుడప్పుడు వాళ్ళ బొంగురు గొంతుకలు వినిపిస్తాయి, లేకపోతే ఊరంతా మట్టి నిద్రలో . . . .

వర్షం తగ్గినా చల్లని గాలి పోలేదు. తలుపు తెరుస్తే చాలు గాలి దూసుకొని ఇంట్లోకి వస్తోంది. ఇంటి పొరుగున ఉన్న దీపస్తంభంలోని హరికేను లైటు గాలిలో ఆరిపోయింది. నేను మెల్లగా తలుపు తెరిచి చూసాను; అరుగు ఖాళీగానే ఉంది - నా మనసులాగ. అక్కడే వాడు పడుకొంటాడు - తలనుంచి కాలు వరకూ ఒక దుప్పటి కప్పుకొని కనిపిస్తాడు . . .

" యజ్ఞం, యజ్ఞం, నిద్రపోతున్నావా?" అని అడుగుతాను. జవాబు రాకపోతే, "సరే, వాడు నిద్రపోతున్నాడు," అని చెప్పుకొని ఇంటిలోంకి వచ్చేస్తాను.

ఇవాళ వాడు లేడు. అవును, వాడు మమ్మల్ని విడిచి వెళ్ళిపోయాడు . . .

అగ్రహారం అంధకారంలో మునిగిపోయింది. ఇక్కడా, అక్కడా ఎవరో మనుషులు వీధిలో నడుస్తున్నారు, నాకెవరూ తెలియదు. ఈ పక్కనే ఉన్న చాకలిపేటలో ఉన్న శారదా టూరింగు టాకీసునుంచి సినిమా

పాటలు వినిపిస్తున్నాయి. ఎవరో తటాలున కేకలూ, అరుపులూ పెడుతున్నారు. ఒక పిల్ల ఏడ్పు కూడా వినిపిస్తోంది . .

నాకు మెల్ల మెల్లగా చాలా సంవత్సరాలముందు జరిగిన సంఘటన గుర్తుకి వస్తోంది. అవును, అవాళ కూడా నా మనస్సు ఇలాగే ఉండేది. అది కూడా ఒక రాత్రివేళ . . .

"ఏమండీ, మీ అరుగుమీద పడుకోడానికి కొంచెం జాగా ఇస్తారా?" అని ఎవరో పిల్లికూతలో నన్ను అడిగారు. చీకటిలో అతని మొహం కనిపించలేదు. 'సరే, ఎవరో బాటసారి కాబోలు,' అని నేను సరే అన్నాను, ఇంటిలోకి వచ్చేసాను.

ప్రొద్దుట తలుపు తీసి చూసాను. వాడు లేడు,

ఎవరో బాటసారి, ఎవరికి తెలుసు? పోనీలే అని అనుకున్నాను.

ఆ ముందురోజు ఏకాదశి; అవాళ ద్వాదశి. నేను వంట ఆరంభించినవేళ వాడు మళ్ళీ గుమ్మం ముందు కనిపించాడు.

దట్టమైన ఉంగరాల జుత్తు - మన సుబ్బుణి లాగ. బాగా ఎదిగిన శరీరం. కళ్ళు లోతుగా కనిపించాయి. మాసిన పంచె. వాడి భుజాలమీద ఎవరో తొందరగా ఒక తువాలు పడేసారా అనిపించింది. వాడిని చూస్తే దుమ్మూ, ధూళి కప్పిపోయిన ఒక మైలురాయిలాగ ఉన్నాడు. కాని మొహంలో ఒక తేజస్సు . . .

వీడేనా గుమ్మంలో పడుకోడానికి నా అనుమతి అడిగాడు? నేను నమ్మలేకున్నాను.

వాడు అలాగే నిలబడి నన్ను చూస్తున్నాడు.

ఒక్కసారి గొంతు సవరించుకొని, ' నీకేం కావాలి?' అని అడిగాను, ధృఢంగా.

వాడికి మాట్లాడానికి కూడా బలం లేదోమో? ఒక చెయితో నోరుని తాకి పొట్టను చూపించాడు.

అవాళ ద్వాదశి అని చెప్పేనుగా? అతిథులను గౌరవిస్తే పుణ్యం వస్తుంది. వీడిని చూస్తే బ్రాహ్మనుడనిపించింది. పెరటిలో ఒక అరటాకు కోసాను. వాడిని లోపలికి రమ్మని పిలిచి అన్నం వడ్డించాను.

నాకు తెలుసు, ఊరిలో అందరూ నన్ను పిశినారి, జాలి లేని మనిషి అని అంటారు. నేను ఎవరికీ చనువివ్వను. ఎవరూ నాతో వ్యవహారం పెట్టుకోరు. వీళ్ళ గుసగుసలూ, వదంతులూ, గాలివార్తలూ, నాకు తెలియవా? ఐతేనేం, నాకెవరి దయా, సానుభూతి అక్కరలేదు. నాకు సాలియమంగళంలో భూములూ, పంట పొలాలూ ఉన్నాయి. సంవత్సరానికి 250, 300 లిటర్లు ధాన్యం వస్తోంది. దాన్ని రెండెద్దుల బండీలో తెచ్చి గాదెలో పోసి, మూయడానికి మనుషులున్నారు. ఈ ఇల్లు వంశపారంపర్యంగా నాకు వచ్చింది. రెండు పెద్ద వాకిలీలు ఉన్నాయి. పెరడులో రెండు పెద్ద చింత చెట్లు. వైసాఖ, జ్యేష్ట మాసాలలో కొమ్మల నిండా చింతకాయలు కాచి వాటి బరువున నేల వాలుతాయి, ఈ కుర్ర వెధవలు రాళ్ళు విసిరి ఆ కాయలు దొంగలాడిన తరువాత మిగిలినవి ఒక కులుకుతో రెండు మూడు గోనె సంచుల్లో రొప్పవచ్చు. అవి అమ్మితే నాకు ఆదాయం వస్తుంది. నేను ఎవరికీ అప్పు ఇవ్వను. ఎందుకు ఇవ్వాలి? వాళ్ళు నాకు తిరిగి ఇస్తారా? నేనెందుకు వాళ్ళ వెనక పరుగెత్తాలి? వీళ్ళందరూ పనికిరాని

మనుషులు! నాకు మిత్రులూ, శత్రువులూ వద్దు! నాకు వీళ్ళతో ఎటువంటి సంబంధమూ వొద్దు!

నేను ఏదో చెప్పడానికి వచ్చి మరేదో అంటున్నాను. నేను చెప్పదలచుకున్నది ఇది .

వాడు ముందు ఇంటి అరుగులో నిద్రపోవడానికి అనుమతి కోరాడు; తరువాత తిండి కావాలన్నాడు. ఈ రెండురోజుల పరిచయంతో నాకు వాడిగురించి ఏమిటి తెలుసు? ఎవడో బాటసారి అని అనుకున్నాను. కాని మూడవరోజు జరిగిన సంఘటన ముఖ్యం. నేనెందుకు వీడిని, ఎదురింటిలో గురువుల వసారాలో అలసిపోయి కూర్చున్నవాడిని, తప్పనిసరిగా పిలవాలి? భగవంతుని రాతలో మేమిద్దరం ఇలా ఢీ కొట్టుకోవాలని ఉంది; ఇది ఈ జడ్డికి ఎలా బోధపడుతుంది చెప్పండి?

నేను ఇంటి గుమ్మంలో నిలబడి వాడిని చూసాను; వాడు వెంటనే లేచి నిలబడ్డాడు, నా ఆజ్ఞ కోసమా అని. వాడు తికమకలు పడుతూంటే నేను రమ్మని పిలిచాను. వాడు నవ్వుతూ వచ్చాడు. నేను పెరటిలో ఒక విస్తరాకు తీసి సాంబారు, కూరలూ వడ్డించాను.

"ఇంతే ఉంది," అని చెప్పి, "భోంచేసిన తరువాత ఈ రెండు గిన్నెలు తోము," అని అన్నాను. వాడు సరే అని తల ఊపాడు.

తిండికి మొహం వాచినట్లు ఆకులో ఉన్నదంతా త్వరలో ఖాళీ చేసేసాడు. మంచి కణ కణ ఆకలి అనుకుంటా.

ఆ మూడవ రోజు ముఖ్యమని చెప్పానుగా? అవును, అది చాలా ముఖ్యమైన రోజు . . .

నేను వాడిని రెండు గిన్నెలు మాత్రం తోమమన్నాను. వాడేమో గిన్నెలు బాగా శుభ్రం చేసి, నుయ్యినుండి ధార ధారగా నీళ్ళు రెండు పెద్ద బిందెలలో నింపాడు.

"ఏమండీ, మీకు మరేం కావాలి?" అని నన్ను అడిగాడు. నేను ఆ మాటలు ఇంతకు ముందు ఎప్పుడూ వినలేదు. వాడి సాయం నాకు చురుకుగా పని చెయ్యడానికి ప్రోత్సాహం ఇచ్చింది.

ఇవాళకి ఎనిమిది రోజులయ్యాయి; నేను గాదెనుంచి ధాన్యం దించి పది పదహేను లిట్టర్లు రైసు మిల్లుకి తీసుకువెళ్ళమని మరియమ్మాకు చెప్పాను; నాలుగు రోజులుగా అది కనిపించలేదు. ఎవరో చెప్పారు అది బంధువుల పరామర్శకి వెళ్ళిందని. అంటే అది తిరిగి వచ్చినవరకూ నేను కాచుకొని ఉండాలా?

వీడు సాయం చేస్తాను అని అంటున్నాడు. నేనూ వీడితో మిల్లుకి వెళ్ళవచ్చుగా?

నాకేమో అడడానికి భయంగా ఉంది; కాని చివరకి అడిగేసాను, వాడూ సరేనన్నాడు.

"మనం రెండు నడకలు వెళ్ళి రావాలి," అని నేను చెప్పాను. "గోపాలచారి పెరడు నుంచి కాలిబాటలో నడిచి మనం శివుని గుడి గోడ దాటి వెళ్ళాలి." కాని అది అనవసరం.ఆ మిల్లునుంచి వచ్చే రోత ఎనిమిది గ్రామాలికి వినబడుతోంది. మనకి దారి సులభంగా కనిపిస్తుంది.

వాడు మంచి సమయంలో సాయం చేసాడు. అందువలనే ఒక మనిషికి ఇంకొక మనిషిమీద మమకారం కలుగుతుంది.

మన మనసూ మన క్రియా పొందులో ఉంటేనే మనం ఇతరుల గురించి చేసే తీర్పు సరి అని నమ్మగలం.

వాడి వినయం, సాయపడే భావం, ఆఖరికి సాధించిన విధం: ఇవన్నీ నా మనస్సులో నిలిచిపోయాయి. నాకు వాడిమీద అభిమానం కలిగింది.

నేను వాడికోసం ప్రత్యేకంగా వండటం లేదు; ఇది నాలుగు రోజుల ముందు సంగతి. కాని ఇప్పుడో . . . బియ్యం నీళ్ళలో జాడించినప్పుడు నేను కొంచెం ఆగి నన్నే అడుగుతాను . . . వాడికోసం ప్రత్యేకంగా వండాలా?

రెండు పిడికలు ఎక్కువ కలిపాను . . . అన్నం ఉడికిన తరువాత కొంచెం మీదకి లేచింది . . . .

నేను ఎందుకు వాడికోసం వండాలి? అవును, ఎందుకు వండాలి?

నేను ఈ ప్రశ్న ఎవరిని అడుగుతాను? నన్నే అడుక్కోవాలి . . . .

వాడు రోజు మా ఇంటి వసారాలో నిద్రపోతాడు. తెల్లవారడానికి ముందే నీళ్ళలో పేడ కలిపి ఇల్లూ వాకిలీ శుభ్రం చేస్తాడు. గ్రామంలో ఉన్న చెరువులో స్నానం చేసిన తరువాత ఆ తడిబట్టలతోనే కోవిలకి వెళ్ళి ప్రాకారంలో గోచీతో నిలబడి ఎండలో తన జుత్తూ, బట్టలూ ఆరేసుకుంటాడు. తొందర తొందరగా బట్టలు తొడుక్కొని ఆ కోవిలపక్కనే ఉన్న తోటలోని పువ్వులు తన తువ్వాలుతో ఏరుకొని, కోవిలకి వెళ్ళి, వాటిని దారంలో గుచ్చుతాడు. ఒక రోజు దండని

వినాయకుడికి, ఇంకొక రోజు సుబ్రమణ్య స్వాములకి, ఇంకొక రోజు నంది దేవుడి మెడలో చుట్టుతాడు.

వాడిని కోవిలలో చూసినవాళ్ళు వాడిగురించి మాట్లాడడం నేను విన్నాను. వాడు ఎవ్వరితోనూ ఎక్కువగా మాట్లాడట.

** ** **

"నీ పేరేంటి?"

ఒక రోజు వాడు భోజనం చేస్తూంటే నేను అడిగాను. అది మా పరిచయం ఐన నాలుగు రోజుల తరువాత.

" యజ్ఞం," వాడు పరిశేషణం చేస్తూనే సమాధానం చెప్పాడు.

"నీదేం ఊరు?"

"కుంబకోణం."

"నీకెవరున్నారు?"

వాడు అడ్డంగా తల ఊపాడు, ఎవరూ లేరని.

"నాకు నీ తల ఊపడం అర్ధం కావటం లేదు . . ."

"అమ్మమ్మగారూ, నాకు ఎవరూ లేరు. నేను అనాధ. మా నాన్నగారు హఠాతుగా వాతరోగం వచ్చి, రోడ్డులో కారుముందు పడి పోయారు, మా అమ్మ అతనికి ముందే పోయింది."

"ఓ, అలాగా . . పాపం . . . మరి నువ్వు కుంబకోణంనుంచి ఎలా వచ్చావ్? అక్కడ ఎలాగ కాలక్షేపం చేసేవ్??"

"నా సొంత ఊరు మాయవరం . . .కాని నేను పెరిగినదంతా కుంబకోణంలోనే . . "

" . . పెరిగినదంతా అంటే?"

"మా నాన్నగారు పోయినతరువాత నేను కుంబకోణం వచ్చాను."

నేను మరేం అడగలేదు. ఆ రోజుకు అది చాలు అనుకున్నాను.

వాడు భోజనం ముగించి, లేచి, విస్తరాకు తీసి, నిలబడ్డాడు.

మంచి సంప్రదాయం, సంస్కారం ఉన్న మనిషి. ఎప్పుడూ నుదుటినుండా వీభూతి, దాని మధ్య ఒక చిన్న బొట్టు. తలంతా ఒకటే జుత్తుమయం; జడలు అల్లుకొనే అందంలో ఒక ప్రత్యేక ఆకర్షణ. అబ్బాయి మంచివాడు. ఆ విశ్వాసం నా గుండె నిండా ఉంది.

** ** **

ఇక కోవిలలో యజ్ఞంకి చాలా బాధ్యతలు ఉన్నాయి: సాయంకాల పూజలో గర్భ గృహంలో ఉన్న పూజారికి అన్ని వసతులూ ఏర్పాటు చెయ్యడం; దర్శనంకి వెళ్ళే మార్గంలో ఉన్న దీపాలన్నిటినీ శుభ్రం చెయ్యడం. అంతేకాదు, దీపారాధన సమయంలో యజ్ఞం కూడా పూజారితో కలిసి మంత్రాలు చెప్తాడట. వాడిగురించి అందరూ చెప్పే సంగతులు - అవి సాధరణమైనా - నాకు చాలా గొప్పగా అపురూపంగా వినిపించాయి. వాడిని ఎవరు పొగడినా, నాకు అది ఒక గర్వ కారణంగా అనిపించేది. ఇంతకీ, వాడు ఎవడు? మా ఇంటి వసారాలో నిద్రపోయే మనిషి. నేను ఎది ఇచ్చినా తృప్తిగా భోజనం చేసే మనిషి అంతే. మా ఇద్దరికీ మరేం సంభంధం లేదు. కాని ఇతరులు వాడిగురించి మాట్లాడడం నాకు సంతోషంగా ఉంది.

"నువ్వు కుంబకోణం శాస్త్రుల దగ్గర ఎన్ని సంవత్సరాలు గడిపావ్?"

"ఐదారు సంవత్సరాలు . . ."

"అక్కడ ఏం చేసావ్?"

"శాస్త్రిగారి గుమ్మంలో పడుకొని కావేరిలో స్నానం చేసేవాడిని. అతనితో తద్దినం, మాసికాలకి వెళ్ళేవాడిని.అతను పూజలూ, పునస్కారాలకి ఏ ఊరుకి వెళ్ళినా నేను అతనితో ప్రయాణం చేసేవాడిని. అతనే నాకు మంత్రాలు నేర్పారు. కొన్ని మంత్రాలు నేనే నా ప్రయత్నంలో నేర్చుకున్నాను. వేదపారాయణం అతనే నాకు నేర్పారు. నేను కూడా తక్కిన పురోహితులతో వేదం వల్లించడం ఆరంభించాను. అది ఎంత భాగ్యం!అది నా ముత్తాతలు నాకిచ్చిన వరప్రసాదం! నేను వేద పాఠశాలలో చదివినది తక్కువే. నేను అక్కడ ఏమైనా నేర్చుకున్నాను అని అంటే అది పచ్చ అబద్ధం. అక్కడ అన్ని వసతులూ ఉన్నాయి. మంచి భోజనం. నేను ఇద్దరి తిండి తిన్నాను. ఆ తరువాత నన్ను అక్కడనుంచి వెళ్ళగొట్టారు. నేను శాస్త్రిగారి ఇంటికి వచ్చేసాను. అప్పుడుకూడా అతని దగ్గర ఎక్కువ రోజుల వాసం అనే తలపు రాలేదు. నేను చదివినది నాలుగో క్లాసు, మరి నాకు ఎవరు ఆదరణ ఇస్తారు చెప్పండి?

"కాని అప్పుడే ఒక ఎదురుచూడని సంఘటన జరిగింది. శాస్త్రిగారికి నా మీద అభిమానం ఎక్కువైంది. అతని అమ్మాయి కోమలికికూడా నేనంటే ఇష్టం . . . .

ఇందులో ఆశ్చర్యం ఏమంటే శాస్త్రిగారు నన్ను తన అభిమాన శిష్యుడుగా అంగీకరించారు."

** ** **

నేను యజ్ఞం కథలు వినడం వాడు భోజనం చేసేటప్పుడే . . .

వాడు ఒక రోజు నన్ను అడిగాడు:

"ఏమండీ అమమ్మగారూ . . . మీరు నామీద ఇంత ప్రేమ చూపిస్తూ రోజూ అన్నం వడ్డిస్తున్నారు కదా . . . రోజు రోజుకి నా అప్పు పెరిగిపోతుంది . . . మరి నేను ఈ ఋణం తీర్చడం ఎలాగ?"

అది నాకు అర్థం కాని ప్రశ్న! ఒక క్షణం నా నోటినుంచి ఏ మాటా రాలేదు. నా సానుభూతి యజ్ఞం మీద మితిమీరి పోయిందా? నాకు తెలుసు, ఊరిలో అందరూ ఏమంటున్నారో? 'చూడవోయ్, ఈ ముసలిదానికి ఎంత భ్రాంతి! వీధిలో పోతున్నవాడిని పిలిచి శాస్వతంగా తన అతిథిగా చేసేసింది. ఈవిడ ఉండేది ఇక ఎన్ని రోజులో? ఇదేం పిచ్చి?' అని. నాకు తెలుసు. గోపాలచారికి పెద్ద నోరు, కాని మనిషి మంచివాడే. అతనికి నామీద ఎటువంటి ద్వేషమూ లేదు.

నేను యజ్ఞంకి ఏం చెప్పానో తెలుసా?

" తక్కినవాళ్ళు నీ గురించి ఏం చెప్పినా నాకు లెక్క లేదు. నువ్వు నన్ను బాగా అర్థం చేసుకొని నాకేం కావాలో అది ఇస్తున్నావు. నాకే ఒక కొడుకు ఉంటే వాడు నీకంటే గొప్పగా చూసుకుంటాడా?" నా మాటలు విని యజ్ఞం కళ్ళు చెమ్మగిల్లాయి.

"అమ్మమ్మగారూ, నేను చాలా అదృష్టవంతుడిని. నేను కుంబకోణం వదలి ఒక నెల అయింది. నిజం చెప్పాలంటే నేను ఇంత దూరం నడిచే వచ్చాను. కాళ్ళు నొప్పి పట్టితే నేను బాధ పడలేదు. కాని మనసు ఉందే అది బాధ పడడం భరించలేను . . ."

"ఏమంటున్నావ్?

"నేను నా మానసిక బాధ గురించి చెప్తున్నాను."

పాపం, వాడి కళ్ళు తడిసిపోయాయి. ఎవరు ఈ అబ్బాయిని ఏమన్నారో? మరి 'నా' అని ఎవరూ లేదు కదా?

ఆ రోజు కోమళి అనే పిల్లగురించి వీడు చెప్పలేదూ? వీళ్ళిద్దరి మధ్య ఏమైనా జరిగిందా? కాని అబ్బాయి మంచివాడిలా కనిపిస్తున్నాడు; ఏ తప్పూ తంటాకి వెళ్ళడు అనే నా నమ్మకం. ఇందులో ఏదో మర్మం ఉంది. వీళ్ళ ఇద్దరిలో ఎవరో ఒకరు దీనికి కారణం. నాకు అడగాలని తోచింది; అడిగేసాను.

"నీ మనస్సు అంతగా కుంచిపోవడానికి అక్కడ ఏం జరిగింది?నువ్వు అవాళ కోమళి అనే అమ్మాయిగురించి చెప్పావు. ఆమె అందుకు కారణమా?"

వెనాకాడకుండా యజ్ఞం అవును అని ఒప్పుకున్నాడు; నా ఊహ సరే అని నేను కొంచెం గర్వపడ్డాను కూడ.

"ఇందులో నా తప్పేం లేదు," అన్నాడు యజ్ఞం. "నాకెప్పుడూ నా హోదా, నా అంతస్థూ, నా గౌరవం బాగా తెలుసు. నా అర్హత, యోగ్యత మీరి నేను ఏదీ ఎదురుచూడను. ఇవాళా రేపూ బ్రాహ్మణల గుంపులో చేరి మంత్రాలువల్లించడంవలనే నాకు ఈ పొగడ్తలూ, మర్యాద అన్నీ. ఈ మాసికాలూ, తద్దినాలూ జరిగే సమయాల్లో మంత్రాలు అక్షరశుద్ధిగా, ఖచ్చితంగా చెప్పాలి. అప్పుడే మనకి పెద్దల మర్యాద, బహుమానం దొరుకుతాయి. లేకపోతే రెండు అణాలు ఇచ్చి పొమ్మంటారు. పెద్దలతో కలిసి మనం వేద పారాయణం చేసినప్పుడు బుకాయించ కూడదు వదురుబోతుతనం కూడదు. నోరు మూసుకొని

వాళ్ళు ఎది ఇచ్చినా అది మర్యాదతో తీసుకోవాలి. అప్పుడే మా గురువుగారు నాకు తదనుకూలమైన అవకాసాలు ఇస్తారు. నాకు తెలిసినది తక్కువ; నేను సంపూర్ణంగా వేదాభ్యాసం చెయ్యలేదని నాకు బాగా తెలుసు. మరి నేనెలాగ ఈ గొంతిమ కోరికలకి ఆశపడతాను చెప్పండి . . . ఇది నా జీవితంలో అన్ని అంశాలకీ ఆధార సూత్రం. ఇక నాకంటే ఉన్నత స్తితిలో ఉండే కోమళి కోరికని నేను పూర్తి చెయ్యడం ఎలాగ?"

నేను యజ్ఞం మొహం చూస్తూనే ఉన్నాను. వాడు పూజలో మంత్రాలు వల్లించినట్లు - తన మనసులో ఏదీ దాచకుండా నిష్కపటమైన గొంతుతో చెప్తున్నాడు . . .

"కోమళి కుంబకోణం కాలేజిలో చదువుతోంది. మంచి అందగత్తె. కుంబకోణం శాస్త్రులు పారంపర్యగా ఉపాధ్యాయులు; ఐనా కూడా అతనికి మంచి లోకపరిచయం ఉంది. అతనికి వేరే పిల్లలు లేరు. కోమళీని చాలా ముద్దుగా పెంచారాయన. కోమళికి మంచి అందమూ, తెలివి తేటలూ ఉన్నాయి . . ."

"యజ్ఞం, నీకేం తక్కువ?" అని నేను వాడిని ఆపాను. "ఆస్తి, అంతస్తు మరిచిపోతే నీలాంటి మనిషి కనిపించడం అరుదు. సరే, చెప్పు . . . తరువాత ఏమైంది?

"ప్రారంభంలో కోమళి నాపై చూపిన ఆదరణ, సానుభూతి, మర్యాద, అని నేను తప్పార్ధం చేసుకున్నాను. నేను మనస్సులో నాగురించి బాధపడుతున్నానని కోమళికి నా మీద జాలి అని అనుమానించాను. కాని తరువాతనే అదేం నిజం కాదు అని నాకు బోధపడింది .

ఒక రోజు మంచి వర్షంలో చిక్కుకొని నాకు జలుబు పట్టేసింది. ఆ రోజు సామిమలైలో ఒక పెళ్ళి; నేను శాస్త్రిగారితో ఆ పెళ్ళికి వెళ్ళలేదు. "ఎంత దురదృష్టవంతుడు వీడు! ఇలాంటి మంచి ముహూర్తంలో వీడి గతి ఇలాగ!" అని గురువుగారు నన్ను తిట్టారు. "నేను లేనప్పుడు ఇల్లు బాగా చూసుకో. ఇది మూడు రోజుల పెళ్ళి. నేను నాలుగు రోజుల తరువాత తిరిగి వస్తాను. వీటి అన్నిటికీ పెట్టి పుట్టాలిరా," అని అంటూ అతను వేరే శిష్యులతో వెళ్ళిపోయారు.

నేను మాత్రం ఒంటరిగా ఉండిపోయాను.

అది చాలా పెద్ద ఇల్లు. పెరడులో యాభై కొబ్బరి, పోకకాయి చెట్లు ఉన్నాయి. "ఒరేయ్, దుప్పటి కప్పుకొని అస్తమానం మంచంలో నిద్రపోకు. ఆ పోకకాయల్లో మంచివీ, చెడ్డవీ, తీసి గోనె సంచెలో పెట్టు," అని అతను చెప్పి వెళ్ళారు.

అతను వెళ్ళి రెండు రోజులయ్యాయి. మూడవ రోజు, సాయంకాల పూజ ఐన తరువాత నేను నేలమీద పడిన పోకకాయలు చూసాను.

కోమళి వచ్చి పెరడులో నిలబడడం నేను గమనించ లేదు. అవాళ వాళ్ళ కాలేజి నాలుగు గంటలకి మూసేసారు. కొన్ని రోజులుగానే నాకు కోమళి చేష్టలూ, చూపులూ, వింతగా కనిపించడం గుర్తించాను. దేనిగురించి నేను ఎప్పుడూ కల్పనకూడా చెయ్యలేదో, దానిగురించే కోమళి నాకు మెల్ల మెల్లగా బోధిస్తోంది. ఆమె సంకేతల ధ్వారా తెలిపే సందేశాలు నేను లెక్క చెయ్యలేదు; కాని అందువలనే ఆమె మొండితనం ఎక్కువయింది. నేను కొన్ని పోకకాయలు చెయ్యిలో తీసుకొని ఆమె దిశలో నడుస్తూంటే కోమళి తన చెయ్యి చాపడంతో

నేను ఆగాను. ఆమె వెంటనే నా చెయ్యి బాగా పట్టుకుంది. పోకకాయలు కింద వాలాయి.

"ఇదేంటి?" నాకు ఆమె ప్రవర్తన నచ్చలేదు.

"ఇవి పోకకాయలు," అని కోమళి తన వేళ్ళని నేలమీద చూపించింది.

చీకటి మెల్ల మెల్లగా వ్యాపించడం నేను గమనించాను.

మేమిద్దరం పెరటిలో నిలబడి ఉన్నాం. గాలి బాగా విసురుతోంది. నేను కోమళి ఎంత అందగత్తె అని దాన్ని చూస్తున్నాను. నాలో ఆమె చూసేది ఏమిటి? దానికి నాకు ఎటువంటి అర్హతా లేదు అని నిశ్చయించాను. నన్ను సర్దుకొని అలాగే నిలబడ్డాను. హఠాత్తుగా కోమళి నా చేతులు లాక్కొని ఏడవడం ఆరంభించింది. దానికి ఏ మాటలూ రాలేదు. నాకూ అంతే . . . "సరే, ఇక ఇక్కడ ఉండకూడదు," అని పరుగెత్తాను. నా జ్వరం - కొంచెం ముందు తగ్గినది - మళ్ళీ త్వరగా నా దేహమంతా కప్పేసింది. దోషం చేసిన ఆవేదనతో నా ఒళ్ళు వొణుకుతోంది. కోమళి చూపులూ, చేష్టలూ ఇంత తీవ్రంగా నన్ను బాధిస్తాయని నేను ఎదురుచూడలేదు.

"నీకు నేనంటే ఇష్టం లేదా?" అని అమె స్పందన ధ్వని నాకు వినిపించింది. నా పక్కనే వచ్చి నిలబడింది. నాకేం చెప్పాలో అర్థం కాలేదు.

నేను తటాలున అమెను అడిగాను:

"కోమళి, నాకు ఇదేం బోధపడటం లేదు. నీకు ఎందుకు నా మీద ఇంత ఆసక్తి? నాలో ఏముందని?"

"మనం ఏ వస్తువు, మనిషి చూసినా దానివలన మనకి కలిగే ఆకర్షణ లేక అయిష్టతకి మన మనసే కారణం," అని కోమలి నాకు పాఠం చెప్పడం ఆరంభించింది. "మనం ఎది చూసేమో అదే మన మనసుకి మొలక, ఆధారం. ఐతే మనసు అనేది ఎప్పుడూ మారుతునే ఉంటుంది. చూపులో మనం అనుభవించేది ఆకర్షణ అంటే ఇక మనసు ఎటువంటి వ్యామోహానికీ అడ్డు చెప్పదు." నాకు కోమలి వాదం పూర్తిగా అర్ధమవకపోయినా ఆమె ఆలోచన దృఢమైనది అని బోధపడింది.

"మనం ఎది చేసినా మన చూపుబట్టే అది తప్పు లేక సరి అని నిశ్చయించుకోవాలి' అని నీవంటున్నావు," అని నేను వివరించాను. "ఐతే మన కళ్ళు చూసేదంతా సరి అని మనం బేధాలు చూడకుండా ప్రవర్తిస్తే ఈ మనసు చెత్త కుప్పగా మారిపోతుంది. కోమళీ, మన కళ్ళూ, మనసూ రెండూ కలిసి పని చెయ్యాలి." నేను ఈ మాటలు ఆలోచించి చెప్పలేదు. అవి ఎలాగో ఇంకొక యజ్ఞం రూపంలో నా నోటిలో వచ్చినట్లు నాకనిపించింది.

"మనం కళ్ళు తెరిచి చూసేది మన మనసుని బట్టి ఉంటుంది," అని నేను మళ్ళీ చెప్పాను. "మన కళ్ళూ, మనసూ రెండూ తమ తమ కార్య భారాలు తీరుస్తాయి. కాని ఆఖరికి మన మనసే మనం ఏంచేయాలో నిర్ణయించాలి. కళ్ళ ద్వారా ఒక వస్తువు, మనిషిమీద ఆసక్తి వస్తే మనసు వెంటనే దాన్ని అంగీకరించాలని అపార్ధం చేసుకోకూడదు. ఈ బేధాలు అర్ధం చేసుకోలేని మనసు తికమకలుపడుతుంది."

"కళ్ళు మాత్రం కాదు, నా మనసు కూడా నువ్వు కావాలంటుంది,"

ఆమె మాటలు అర్ధం చేసుకోడానికి నేను భయపడ్డాను. నేను చిరునవ్వు నవ్వాను: ఎందుకు?? కోమళి మాటలు లక్ష్యం చెయ్యలేదు అని చెప్పాడానికి కాదు, లేక పోతే నాకు అన్నీ బోధపడ్డాయి అని చెప్పడానికి కాదు. ఎది ఏమైనా సరే కోమళి వ్యామోహానికి నేను లొంగకూడదు; ఆమెది ఒక విపరీత బుద్ధి. అది విశ్వరూపం ధరించే ముందు ఇక్కడినుంచి నేను తప్పించుకోవాలి. అప్పుడే నాకు నా పేరూ, ప్రతిష్టా దక్కుతాఅయి.

"కోమళీ, నీకు మంచి భవిష్యత్తు ఉంది. నువ్వు సంతోషంగా నువ్వు కోరే భర్తతో జీవితం గడపాలని నా ఆశ. నువ్వు బాగా చదువుకున్నదానివి; నీ అంతస్తుకి తగిన భర్త నీకు దొరుకుతాడు. ఇక నా సంగతి చూడు: నాకు ఎవరూ లేరు. నా నివాశం మీ నాన్నగారి ఇంటి వసారాలో. నా జీవితం ఇంకా కుదుటపడలేదు. పిచ్చిక ఎప్పుడైనా డేగగా మారగలదా చెప్పు! నేను భోంచేసేది మీ నాన్నగారి కరుణవల్ల నువ్వు వడ్డించే అన్నం. నేను కట్టుకొనే పంచె ఎలా వచ్చిందో తెలుసా? మీ నాన్నగారి పుణ్యమాలంటు అతనితో వెళ్ళిన నాకు దొరికిన బహుమతి. అది కూడా మీ నాన్నగారు 'సరే తీసుకోరా,' అని చెప్పినతరువాతే పుచ్చుకుంటాను.ఈ మూడు తప్పితే నా జీవితం సూన్యం. నా మీద మమకారం చూపే ఈ ప్రపంచం వెర్రితనం చూసి నేను నాలోనే నవ్వుకుంటాను."

కోమలి ఇంకా ఏడుస్తూనే ఉంది. నేను సంధి కోసం పెద్ద అడుగులు వేసుకుంటూ హనుమాన్ ఘాట్ కి వెళ్ళిపోయాను. ఎలా ఐనా కోమలి దగ్గరనుంచి తప్పుకున్నాను, అదే నాకు కావాలి.

** ** **

"అమ్మమ్మ . . . అమ్మమ్మ . . . ."

విశు నన్ను పిలుస్తున్నాడు. మంచి హరికథ వింటుంటే ఎవరో తటాలున ఆపినట్టు అనిపించింది. ఇంకా కొంచెం నిలబడి చీకటిలో మునిగి ఉన్న అగ్రహారం చూడాలనిపించింది.

యజ్ఞం నాకు ఎన్నో సంగతులు చెప్పాడు; నేను వాడికి చెప్పవలసినవి ఎన్నో ఉన్నాయి.

ఇప్పుడు నన్ను అమ్మమ్మ అని పిలిచాడే విశు, వాడు మా ఇద్దరినీ జోడించే గొలుసులో ఒక కొక్కెం.

నేను లోపలికి వెళ్ళాను. వంటగది ముందు సావిడిలో గోడ పక్కన తిరగలి మీద ఒక లాంతరు, పక్కనే కొన్ని చిమ్మటులు, తెల్ల చీమలు, రెక్కలు వాలిపోయి నేలమీద కనిపించాయి.

"ఏంరా, నువ్వు ఇంకా నిద్రపోలా?"

"అమ్మమ్మ, నాకు భయంగా ఉంది."

"ఎందుకురా భయం? నువ్వు మగపిల్లవాడివి . . నిద్రపో . . . నేను ఇక్కడే ఉంటాను . . ."

పిల్లవాడు బిగువుగా కళ్ళు మూసాడు; నేను వాడిపక్కనే వెళ్ళి కూర్చున్నాను. ఒక చెయ్యితో నన్ను పట్టుకొని ఇంకొక చెయ్యిలోని బొటనవేలుని తన నోటిలో పెట్టుకొని చప్పరిస్తున్నాడు. వాడికి

ఐదేళ్ళు నిండినా కొన్ని పదాలు రావటం లేదు. 'ర' అని అనలేడు; అది ఎప్పుడూ 'ద' వే.

కొన్ని రోజులుగా వాడికి వాళ్ళ నాన్నగారి జ్ఞాపకం వస్తోంది. "అమ్మమ్మ, మనం విశాలక్షి కోవిలకి వెళ్దాం, నాన్నగారిని చూద్దాం," అని చికాకు పెడతాడు. అది భరించలేక ఒక సారి వాడితో వెళ్ళాను. వాడు కోవిలలో అడుగు పెట్టినవెంటనే "నాన్నగారూ, మీరు ఎక్కడున్నారు?" అని అరిచాడు. నాకు గుండె పగిలినట్లు దుఃఖం. "నాన్నగారిని పిలిచాను, ఆయన రావటం లేదు," అని విశు గొణుగుతున్నాడు.

** ** **

"యజ్ఞం గురించి ఏమైనా తెలిసిందా?"

నేను మఠంనుంచి ఇంటికి వస్తూంటే రాజావయ్యర్ గారు విసనకర్రతో తన వీపుని గోకుతూ, ముందుకి వంగి, నన్ను అడిగారు.

"లేదు."

"మరి, ఇక మనం ఏంచేయాలి?"

"ఇదేం పెద్ద సంగతా? యజ్ఞం ఏం పిల్లవాడా? వీడు ఇలా చేసాడేమిటి? నన్ను ఇలాంటి పరిస్థితిలో పెట్టి ఎక్కడో వెళ్ళిపోయాడు. మనుషులకి బాధ్యతులు తెలియవద్దూ? నాకు ఈ అమ్మాయిణ్ణి ఏడవడం చూస్తే చాలా బాధగా ఉంది. ఇదంతా ఆ భగవంతుని లీల, . మన కర్మ . . ."

నేను విశుతో నడుస్తూ అగ్రహారం దాటేసాను. ఊరిలో అందరూ మాట్లాడుతున్నారు - కొన్ని నా చెవికి అందాయి, కొన్ని వాళ్ళందరూ తమ తమలో చెప్పుకుంటున్నారు.. ఊరు నోరు మూయడం ఎలాగ?

రాజావయ్యర్ గారితో మాట్లాడిన తరువాత నాకు కొన్ని సంఘటనలు గుర్తుకొచ్చాయి. అన్నీ యజ్ఞంకి సంభంచినవే. అనావృష్టి భూమిని దవ్వితే నీరు నెమ్మదిగా కారుతున్నట్టు మా సంబాషణలో మెల్ల మెల్లగా నాకు చాలా సంగతులు జ్ఞాపకం వచ్చాయి.

ఆ రాత్రి నేను విశుని తినిపించి, అటుకులతో మజ్జిగ తాగి రుద్రాక్షమాలతో ముందు వాకిలికి వచ్చాను. అమ్మాయొణ్ణు సందడి చెయ్యకుండా వంటగదిలో పనిచేస్తోంది.

** ** **

యజ్ఞం ఇప్పుడు మా కుటుంబంలో ఒక్కడై పోయాడు. మా అందరి హృదయాల్లో వాడు ఒక శిల్పి చెక్కిన మూర్తిగా కనిపిస్తున్నాడు.

"వీడి పేరు యజ్ఞం . . "

"ఓ, అవునా?"

రాజవయ్యరు వాడి మొహం చూస్తున్నారు. వాడు వినయంతో అతనికి తన పూర్వీకం చెప్పాడు.

"కుంబకోణంలో ఏం చేసావ్?"

"శేషగిరి శాస్త్రిగారికి సేవ చేసాను."

"నీకేం తెలుసు?"

"అతని దయవల్ల తక్కిన పురోహితులతో పరిచయం కలిగింది. వాళ్ళతో కొన్ని కార్యాలకి వెళ్ళాను. కొన్ని ఆగమాలు తెలుసు. ఉపదేశం ఇంకా తీసుకోలేదు . . . తరువాత . . . అక్కడనుంచి వచ్చేసాను."

"ఏం, ఏమయింది? వాళ్ళతో కలిసి ఉండలేకఫోయావా?"

" కొన్ని అభిప్రాయల బేధాలు వచ్చిన తరువాత నేనే వచ్చేసాను. కొందరికి నా మీద కోపం వచ్చేసింది కూడా . . . "

రాజావయ్యరు నా పక్క తిరిగారు. అతని చూపు 'మరి వీడిని ఏంచేద్దాం' అని అడుగుతున్నట్లు ఉంది.

"మీరు వీడికి చెయ్యూత ఇవ్వాలి," అన్నాను నేను. "నేను రామనాథ గురువుగారిని అడిగాను. అతను మిమ్మల్ని అడగమన్నారు. 'అతను నాకంటే పెద్దవారు, అతను ఏమంటారో చూద్దాం; నేనేం వాగ్దానం ఇవ్వలేను ' అని అన్నారు."

మేం మాట్లాడుతుంటే రామానాథ గురుక్కళ్ తన ఇంటిలోనుంచి బయటకు వచ్చారు. ఎదుటిల్లే కదా? అతను మా చర్చ విని ఉండాలి.

"రామనాథా, ఇలాగ కొంచెం వస్తావా?"

అతను వచ్చారు.

"ఈ అబ్బాయి గురించి ఏమంటావ్? మనకేమైనా పనికివస్తాడా?"

రాజావయ్యరు జుట్టనవేలుని యజ్ఞంపై చూపుతూ చెప్పారు.

"వీడు ఇప్పుడు కోవిల వంటగదిలో పని చేస్తున్నాడు. దీప మంత్రాలూ, అష్టోత్తరం, నామావళి అన్నీ ధారాశుద్ధిగా వల్లించగలడు. రుద్రం తెలుసని చెప్పాడు, అది వినడానికి నాకు అవకాశం

కుదరలేదు. కొన్ని ఆగమాలు తెలుసట. వీడి పూర్వీకం మనకి తెలుసు: వీడి గురువుగారు కుంబకోణం శాస్త్రులు ఉక్కూరు ప్రణహార్తి కుటుంబానికి చెందినవారు. మీరు సరే అంటే నాకేం అభ్యంతరం లేదు."

యజ్ఞం తువాలుని నడుములో చుట్టుకొని మౌనంగా ఒక మూల నిలబడ్డాడు. రామనాథ గురువుగారు వాడి గురించి ఆలోచిస్తున్నారు.

రాజావయ్యరు - అతను వేద నైపుణ్యులు - నాకూ, యజ్ఞంకి కోవిలలో జరిగే పూజలగురించి కొన్ని వివరాలు చెప్పారు. యజ్ఞంని కొన్ని మంత్రాలు చదవమని అడిగారు, వాడు వినయంగా వల్లించాడు. కొన్ని చోట్ల వాడికి మంత్రం రాకపోతే అతను తనే ఒక పదం లేక పదబంధం అందిచ్చారు. వాడు వెంటనే సరళంగా మళ్ళీ చెప్పసాగాడు.

రాజావయ్యరు మళ్ళీ మౌనం వహించారు. కొంచెం ఆలోచించి మళ్ళీ వాడిని అడిగారు:

"కంఠత ఏం తెలుసు?"

"కొన్ని సంప్రదాయాలు తెలుసు. రఘువంశం తెలుసు. మహాన్యాశం కూడ చెప్పగలను."

రాజ్జావయ్యరు కొన్ని సంకల్పాలు వివరించి మంత్రాలు వల్లించమన్నారు: " ఈ మంత్రాలు నియమాలబట్టి ఒక బ్రహ్మచారికి, స్త్రీకి, సన్యాసికి, ఎలా చెప్తావో చూద్దాం."

యజ్ఞం వల్లించాడు. అక్కడక్క ఆగి, తను చెప్పిన ధోరణిని వాఖ్యానం చేస్తూ అవి ఎలాగ ఒక బ్రహ్మచారికి, స్త్రీకి, సన్యాసికి చెప్పాలో వివరించాడు.

రాజావయారుకి పరమ సంతోషం. కాని అతని మొహంలో ఒక విధమైన సంశయం కనిపించింది. చాలా సేపు ఆలోచించి అతను నన్ను చూస్తూ అన్నారు.

"మనం చేసే విగ్రహ ఆరాధనలో రెండు పద్ధతులు ఉన్నాయి. ఒకటి ఆగమ ప్రతిష్ట, ఇంకొకటి వైదిక ప్రతిష్ట. ఆగమ ప్రతిష్టలో ఆది శైవులు మాత్రం పూజలు చెయ్యడానికి అర్హుతులు: ఆధ్యాత్మికమైన పనులు చెయ్యడానికి - విగ్రహాలని తాకడం, అభిషేకాలూ, పూజలూ చెయ్యడం - వీటికి వాళ్ళకి అనుమతి ఉంది. వైదిక ప్రతిష్టలో కూడా ఇవే నియమాలు, కాని లింగం తాకడానికి వాళ్ళకి అనుమతి లేదు. కొన్ని సంప్రదాయాలు తగ్గించవచ్చు, కాని దీక్ష లేకుండా ఇవేమీ చెయ్యకూడదు."

రాజావయ్యరు విధవిధమైన ఆరాధనలు, వాటి పద్ధతులు మళ్ళీ వివరించారు. యజ్ఞం ఒక విధ్యార్థి లాగ అతను చెప్పినదంతా వింటున్నాడు.

** ** **

యజ్ఞం ఇప్పుడు కోవిలలో పని చేస్తున్నాడు. పూజారికి వసతులు కూర్చే పని ఆరంభించి ఇప్పుడు దీపారాధన వరకు వచ్చేసాడు. పూజారి ఉండేది గర్భ గృహంలో. యజ్ఞం అర్ధ మండపంలో నిలబడి దీపాలు వరుస వరుసగా అతనికి అందిస్తాడు. కొన్ని రోజుల తరువాత

యజ్ఞం కోరిక ఫలమైంది. తనూ గర్భగృహంలోకి వెళ్ళడానికి వాడికి అనుమతి దొరికింది. అది తన భాగ్యం అని యజ్ఞం అంటున్నాడు. మరి, అది నిజమే కదా? దైవ పూజ అందరికీ దొరుకుతుందా? మనకి జీవితంలో అన్నీ దొరకవచ్చు, లేకపోతే మనం వెదికి సాధించవచ్చు. కాని కైంకర్యం అనేది కొంతమందికే లభిస్తుంది. అందులో పెద్ద గౌరవం, హోదా, లేకపోవచ్చు - తాసిల్దారులాగ - కాని అది ఒక మహరాజుకి కూడ గిట్టదు. భగవంతుడు దైవ పూజకి ఏరుకున్న మనుషులు చూస్తే నాకు నవ్వొస్తుంది.

** ** **

రోజులు దాటి పోతున్నాయి. నాకు ఊరిలో కొత్త మనుషులు కనిపిస్తున్నారు. ఒకసారి, తటాలున, అగ్రహారంలో ఒక శవాన్ని ఊరేగించడం చూసాను.

నా చుట్టుపక్కల ఏం జరుగుతోందో నాకు అర్థం కావడం లేదు. నా జీవితం ఎలా సమాప్తం అవుతుందో నాకు తెలియదు. ఇంకొక చావు చూస్తేనే నా చావు గుర్తుకి వస్తోంది. నేను ఇల్లువదలి ఎక్కడకీ వెళ్ళడం లేదు. ఎన్ని రోజులు పండగలనీ, ఉత్సవాలనీ, శని ఆదివారాల్లో పక్కనున్న గ్రామాలకి వెళ్ళేదాన్ని! మరి, ఇప్పుడో? అవన్నీ చాలా దూరంగా కాశీ, రామేశ్వరంలాగ కనిపిస్తున్నాయి. అంటే నేను బాగా ముసలిదాన్ని ఐపోయాను అనడానికి ఒక సూచన.

** ** **

ఎలాగో ఒకలాగ యజ్ఞంకి నచ్చచెప్పిన తరువాత వాడు వాసరాలోనుంచి ఇంటిలోపలకి వచ్చి చావడిలో నిద్రపోవడానికి

ఒప్పుకున్నాడు. ఇక మనం లాంచనాలూ, మర్యాదలూ ఒకంత తగ్గిస్తే వాడు సహజ భావంతో, దాపరికం వొదిలి మనతో మెలుగుతాడు అని నాకు అర్థమైంది.

రోజు ప్రొద్దున్నే లేచి, సూర్యోదయం ముందే ఇల్లూ, వాకిలీ, శుభ్రం చేస్తాడు; కొన్ని రోజులు వాడే ముగ్గులు పెడతాడు. వాడికి అన్నీ తెలుసు. ప్రతీ ఉదయం గ్రామంలోని కాలువలో స్నానం చేస్తాడు. ఏ కారాణం వలన అక్కడ వీలు కాకపోతే తిన్నగా చెరువుకి వెళ్తాడు.

వాడి మొహంలో ఎప్పుడూ శాంతి, ప్రశాంతి. దీర్ఘమైన ముక్కు; ఒక చెవిలో ఎప్పుడూ ఒక ఎర్రని పుడక. నిష్కళంకమైన నవ్వు. వాడు నవ్వడం అరుదు. వాడికి తమాషా అంటే తెలియదు అనుకుంటా. వాడేం చెప్పదలచుకున్నా అందులో ఒక గూఢమైన అర్థమూ, భావమూ ఉంటాయి. తక్కినవాళ్ళకి అదేం తెలియదు, కాని నాకు తెలుసు.

ఒక రోజు వాడు నాకు కోవిల దర్శనం గురించి చెప్పాడు:

"ఈ కోవిల ఉందే అది ఎంత గంభీరంగా, బ్రహ్మాండంగా కనిపించినా ఏ నాటికీ లింగంతో ఈడు కాదు. మనం కోవిలలో ప్రవేశించడానికి ముందు ద్వారం దగ్గర నిలబడి ఐదు సార్లు ప్రార్థన చెయ్యాలి. మన సంప్రదాయంలో లింగమనేది ఐదు దిక్కులలో ఉంది. ఉత్తర, దక్షిణ, తూర్పు, పశ్చిమ దిశల తరువాత ఆకాశంలో - దానికి ఈశానం అని పేరు. మనం నిలబడి ఆకాశం చూస్తూ దాన్ని ప్రార్థించాలి."

తరువాత యజ్ఞం ప్రదక్షణంకి అర్థం చెప్పాడు. ప్రదక్షణంలో మనం తొమ్మిదిసార్లు తిరగాలట!

"దైవ దర్శనం ఎందుకు? మనం శివపూజకి మన మనసు అప్పగించిన తరువాత మన ప్రజ్ఞలో ఒక పునర్జన్మ అనుభవిస్తాం. మనం మనల్ని అర్థం చేసుకోడంవలన మెల్లమెల్లగా ఈ లోక బంధాలనుంచి విముక్తి పొందుతాం. మానవుడికి ఈ జీవితంలోని లక్ష్యం - బ్రహ్మానందం. దానికి దారి దైవ దర్శనమే."

రామనాద గురువుగారికి యజ్ఞం మీద ప్రేమా, మర్యాదా, ఎక్కువయ్యాయి.

రాజావయ్యరుతో కొంతసేపు కలిసి మాట్లాడడంలో నేను చెప్పవలసిన సంగతులు మరిచిపోయాను. కోమళి సంగతి ఏమిటో మళ్ళీ చూద్దాం.

** ** **

"యజ్ఞం, సరే, ఇంకా ఏమైందో చెప్పు, 'కోమళీ ఏడుస్తూ నిలబడింది,' అని అన్నావు. తరువాత ఏమైయింది?"

"కోమళి కాలేజీలో చదువుతోంది కాని దాని మనసు ఒక పసిపాపలాగ. ఆ కపటం లేని మనసుకి తన వ్యక్తిగతమైన జీవితంలో ఏం జరుగుతోందో, దాన్ని ఎలాగ సమర్ధించుకోవాలో బోధపడలేదు. నేను మాట్లాడి, నచ్చచెప్పి దాని విపరీత బుద్ధిని మార్చబోయాను. కాని కోమళి తన మూర్ఖపు పట్టుదల వదలలేదు. మరి లోకజ్ఞానం లేని మనుషులని ఒప్పించడం ఎలాగ, చెప్పండి?

సాయంకాలంలో నేను హనుమాన్ ఘట్టంలో సంధి చేస్తాను. నిర్మలమైన ఆ నది ప్రవాహం చూస్తూ పవిత్రమైన ఆ పరిసరాలు అనుభవించడంలో మనం అన్నీ మరిచిపోతాం! ఆ ఏకాంతంలో

వొణుకుతూ నేల మీద వాలే ఆకుల సందడి; చెట్లనుండి వేలాడే గబ్బిలాలు; అటూ ఇటూ ఉత్తికే తిరుగుతున్న జనులు; నేలమీద తువ్వాలు విప్పి గాయత్రీ మంత్రం చెప్పడానికి సిద్ధమైన మరికొందరు; ఆ ప్రశాంతాన్ని ఎప్పుడు భంగం చేద్దామా అని కాచుకున్న కోతి గుంపులు . . .

నేను అక్కడ రెండు పూట్లా సంది చేసేవాడిని. కోమళి నన్ను ముఖాముఖిగా అక్కడ కలుసుకోవడం ఆరంభించింది. ఆమె ఎవరికీ తెలియకుండా నన్ను ఒంటరిగా అకాల వేళలో కలుసుకోడం నాకు ఏ మాత్రం ఇష్టం లేదు.నేను ఎంత చెప్పినా నా మాట వినలేదు. నాకు భయం: వాళ్ళ నాన్నగారికి తెలుస్తే? నేను అపవాదంలో చిక్కుకుంటాను, అందరూ నన్ను చూసి నవ్వరూ?? కోమళి సాహసం, పొగరుబోతుతనం చూసిన తరువాత ఆమె మనసు మారుతుందని నాకు నమ్మకం రాలేదు. కాని నాకు కోమళిమీద ఎటువంటి ద్వేషం రాలేదు. ఆమె అందగత్తె; వాళ్ళ నాన్నగారిలాగే పెద్ద ముక్కు; తల్లి లేని బిడ్డ అని శాస్త్రిగారు ఆమెను చాలా ముద్దుగా పెంచారు. అతనికి తన కూతురు భవిష్యత్తులో ఉన్న కలలూ, వాంచలూ, చాలా యువకులకి అంతులో లేనివి. కోమళి B.A. ముగించిన వెంటనే దాన్ని ఒక పెద్ద గవర్ణమెంటు ఆఫీసరుకి ఇచ్చి పెళ్ళీ చెయ్యాలి అని అతని ఆశ. అతను తన మిత్రులతో అనేవారు: 'మా అమ్మాయి ఒక కలెక్టరుని పెళ్ళాడబోతుంది; నేను మరి ఏ సామాన్యుల జాతకాలు తిరిగికూడా

చూడను. ఎంత కష్టం కావాలన్నా సరే, ఇది ఒక కలవారి అబ్బాయి కుటుంబంతో సంబంధం,' అని. మరి, కోమళి పిచ్చితనంకి నేనెలా ఒప్పుకుంటాను, చెప్పండి?"

"ఈ అవస్థ ఇక విపరీతంగా మారుతే ఏమవుతుందో అని కల్పన చెయ్యడానికి కూడా నేను భయపడ్డాను.

కాని, ఆ ప్రమాదం ఎలాగో వచ్చేసింది."

ఇక్కడ తన మనస్సులోని భావాలని దిటవు చేసుకోడానికి యజ్ఞం కొంచెం ఆగాడు. దేహంలో అలసట, మొహంలో ఒక నీరశం కనిపించినా తాను చెప్పవలసింది చెప్పితీరాలని, ఒక నిట్టూర్పు విడిచి, మళ్ళీ ఆరంభించాడు:

"ఒక మనిషికి తగిన ప్రపంచ జ్ఞానం, పరిపక్వం కలిగి తక్కినవారి ఉదాసీనత, తిరస్కారం చూసి, 'సరే, ఇది ఒక అనుభవం!' అని మానశీకంగా భావించడం జరుగుతే అది నిజంగానే జీవితం మనకి నేర్పించే పాఠం' అని నేను నమ్ముతాను."

ఇక్కడ యజ్ఞం మళ్ళీ ఆగాడు.

"మనుషులలో లోపాలు అని ఆరంభిస్తే అవి మనం వేరే వేరే కోణాలలో చూడవచ్చు. నేను కుంబకోణంలో పడిన ఇక్కట్టు గురించి చెప్పానుకదా? అదే సమయం కొన్ని నిమిషాలముందు ఈ అగ్రహారం దాటి వెళ్ళిన ఆ జమీందారుగురించి కొంచెం ఆలోచించండి. అతనులోనూ లోపాలున్నాయి. కుంబకోణం శాస్త్రిగారి సంగతీ అలాగే.

అతనికి వచ్చిన పట్టరాని కోపంలో నన్ను అపార్థం చేసుకున్నారు. నేను ఏం చెప్పదలచుకున్నానో అది ఓపికగా వినాలనికూడా అతనికి తోచలేదు . . .

నేను అతన్ని తప్పుపెట్టను. అది నమ్మక ద్రోహం. అతను నా గురువు. అతన్ని విమర్శించడానికి నాకు అర్హత లేదు. అతనే నా జీవితాన్ని సరిదిద్ది నాకు ఒక మనుగడ చూపారు. నేను ఇవాళ నలుగురు బ్రాహ్మణులతో కలిసి ధైర్యంగా మంత్రాలు వల్లించడానికి కారణం అతను మొట్టమొదట నాకు నేర్పించిన పాఠం. నేను వేదపారాయణంకి యోగ్యుడని ప్రకటన చేసినది అతనే. నేను బ్రాహ్మణులతో ఏకాదశి రుద్ర మంత్రం లేక ఎది వల్లించినా ముందు అతని శుబాకాంక్షలు కోరుతాను.

నా గురువు నన్ను అపార్థం చేసుకున్నారు!

"వెధవ! ఇది ద్రోహం! నీ నాలికని పాపం చుట్టుకుంది. ఇక నువ్వు వేదపారాయం చెయ్యగలవా?గురుద్రోహం చేసినవాడికి విముక్తి లేదు!' అని నన్ను శపించి అతను ఇంటిలోకి వెళ్ళిపోయారు.

తరువాత నాకు కోమళి కేకలూ, కూతలూ వినిపించాయి. ఎవరో అమెను బాతుతున్నారు అని తెలిసింది; ఇక అక్కడ నిలబడలేక నేను అక్కడనుంచి వెళ్ళిపోయాను.

హనుమాన్ ఘట్టం, ఆ పక్కనే ఉన్న ఒక సత్రం నేను తలదాచుకోడానికి నాకు చోటూ, రక్షణ ఇచ్చాయి.

నేను నలుగురు వైదికులతో కలిసి ఆచారకాండాలకి వెళ్ళేవాడిని. ఎది దొరికినా దానితో నది తీరాన్న వండుకొనేవాడిని. ఆ కోతుల దాడి తరువాత ఎది మిగిలిందో అదే నా భోజనం. ఇలాగే కొన్ని రోజులు గడిపాను.

ఒకరోజు సాయంకాల పూజ చేస్తుంటే కోమళి వచ్చేసింది. నన్ను చూసి ఏడుస్తూ నిలబడింది. నేను నెమ్మదిగా మాట్లాడాను:

'కోమళీ, నీ మనసు మార్చుకో! నిన్ను వరించడానికి నాకు అర్హత లేదు. అంతేకాక, నీ కోరికలో ఎటువంటి న్యాయమూ లేదు. నా మీద ఎటువంటి తప్పూ లేదు. నేను ముందే చెప్పాను; ఐనాకూడా, నేను ఎందుకు భయపడ్డానో అది జరిగిపోయింది. మీ నాన్నగారికి నా మీద కోపం వచ్చేసింది, అది నాకు బాధగా ఉంది. తక్కిన పురోహితులు నన్ను చూసి ఎలా నవ్వుతున్నారో తెలుసా?కొందరు నా మొహం చూసినవెంటనే పరుగులు తీస్తున్నారు. నేను అన్నీ భరించి ఎలాగో రోజులు గడుపుతున్నాను. కాని ఒక సంగతి మరిచిపోకు. నాకు నీ మీద సానుభూతి, మర్యాద ఉన్నాయి. నువ్వు ఎక్కడున్నా సౌక్యంగా ఉండాలి. అదే నా కోరిక. నువ్వు ఇలాగ నన్ను చూడడానికి రావడం నాకు ఇష్టం లేదు.'

ఈ మాటలు చెప్తూంటే యజ్ఞం కళ్ళు తడిపట్టాయి. కొంచెం ఆగి, మళ్ళీ అన్నాడు:

'కోమళి నా మాటలు విన్నాది, కాని ఏడుస్తూనే ఉంది.'

'నేను వెళ్ళను . . . మనమిద్దరం ఎక్కడైనా వెళ్ళిపోదాం.'

నాకు ఒకటే భ్రమ; నదిప్రవాహంలో ఎవరో నన్ను ఈడ్చుకుపోతున్నట్టు . . .

నేను నవ్వేసాను. 'కోమళీ, నీకేం పిచ్చా? కాలేజిలో చదివినా నీకు లోక జ్ఞానం లేదు. జీవితం అంటే అర్థం తెలియని మనిషి. జీవితం అంటే కల అనుకున్నావా? ఆ కల మాయవడానికి కళ్ళు తెరిచి చూస్తే చాలదు, మనసుకూడా విప్పి చూడాలి. కల అనేది నిద్ర లేవగానే మాయమవుతుంది, కాని నిజ జీవితంలో చేసే తప్పు అలా కాదు. మొక్క జొన్న నాటితే చెరుకు కాస్తుందా? మరి పెళ్ళంటే చిన్న పిల్లలు ఆడే బొమ్మలాట అనుకున్నావా? ఆట అవగానే పిల్లలు బొమ్మలు తీసుకొని వాళ్ళ వాళ్ళ ఇంటికి వెళ్ళిపోతారు. నువ్వు నీ మనసు మార్చుకుంటేనే నీ జీవితం మెరుగుపడుతుంది. నా బ్రతుకు ఇలాగో ఎలాగో రోజులవారీ సాగుతోంది, ఇక గాలి కొంచెం బలంగా విసురుతే అది కూలిపోతుంది. బిచ్చమెత్తుకొని తిరిగేవాడికికూడా జీవితంలో ఏమైనా ఆశ ఉండవచ్చు, నాకేం లేదు. నేను మరేం అనకుండా సంధి చెయ్యడానికని మెట్టులు దిగుతుంటే కోమళి నా వెనుక పరుగెత్తుకొనివచ్చి 'ఇక చచ్చిపో!' అని అంటూ నన్ను నదిలోకి తోసింది. అప్పుడుకూడా నాకి కోమళి మీద ద్వేషం రాలేదు."

** ** **

ఇక్కడ యజ్ఞం కథ మొదటి భాగం పూర్తి అయింది. వాడు కుంబకోణం శాస్త్రిగారి తిట్లు తిని, గుండె పగిలి, ఎక్కడెక్కడో తిరిగి ఆఖరికి ఈ ఒరత్తనాడుకి వచ్చి చేరాడు. ఆ తరువాత ఏం జరిగిందో నాకు తెలుసు. రాజావయ్యరు యజ్ఞంకి పంచాక్షర మంత్రం, దీక్ష

అనుగ్రహించారు; వాడు ఇప్పుడు కాశీ విశ్వనాథ కోవిలలో పని చేస్తున్నాడు.

యజ్ఞం అంటే అందరికీ ప్రియం, మర్యాద. వాడు వల్లించే మంత్రాలు చెవిలో నింపుగా నిండుతాయి. వాడు ఇప్పుడు వేదపాఠాలు ఆరంభించాడు. ఇటీవల దంజం వేసుకున్న బ్రహ్మచారులు యజ్ఞం దగ్గర సంధ్యావందనం మంత్రాలు నేర్చుకుంటున్నారు. వాడు రోజు కోవిల అభిషేకం కోసం నుయ్యినుండి నీరు తోడి బిందెలలో నింపుతాడు. వాడు మంత్రాలు ఉచ్చరించడం విన్నవారు - అందులోని ఉద్రేపం, తీవ్రత - అనుభవించిన తరువాత తమ్మల్ని మరిసిపోయి అలాగే నిలబడిపోతారు.

** ** **

ఇప్పుడు యజ్ఞం ఇక్కడ లేకపోవడం నాకు బాధగా ఉంది. మరి ఎక్కడ వెళ్ళి ఉంటాడు? మరి తిరిగి రాడా?

పిల్లవాడు విశు రోజు నాన్నగారి గురించి అడుగుతున్నాడు, ఏడుస్తున్నాడు. అమ్మాపొణ్ణుకూడా అడుగుతోంది. యజ్ఞం కోసం తను అనుభవించే ప్రేమ, కోరికలు, ఆనందం, బాధ, అన్నీ తన కళ్ళతోనే నాకు టూకిగా చెప్తోంది. అమ్మాపొణ్ణు నోటినుంచి మాటలు రావు. ఆమె మూగ!

అమ్మాపొణ్ణు మంచి అందకత్తె; దానికి ఎటువంటి తప్పూ, తంటాలూ, మోసం, తెలియవు.

మీకు జ్ఞాపకం ఉందా? ఈ వీధినానుకొని అగ్రహారం చివరన ఆరావుముదం అని ఒకతను ఉండేవారు. అతని ఇల్లు పక్కనే ఒక తోట. ఆ తోటలో, ఒక గుడిశెలో అమ్మాపొణ్ణు పెరిగింది. గుడిశె ఎదుట విశ్వనాథ అయ్యరుగారి గృహం. అతని ఇద్దరు అమ్మాయిలు - వేదవల్లి . . . ఇంకొక అమ్మాయి పేరు గుర్తుకి రావడం లేదు - అమ్మాపొణ్ణుకి స్నేహితులు.

అమ్మాపొణ్ణు నాన్నగారు పోయారు; అమ్మ మాత్రం ఉంది. ఒక అన్నయ్య ఉండేవాడు, ఎందుకూ పనికిరాని మనిషి. ఎవరో ఒక పిల్లని ప్రేమించి దానితో ఊరినుంచి లేచిపోయాడు. చాలారోజులు తరువాత వాడిగురించి ఎవరికి ఏమీ తెలియదు.

పెద్ద కళ్ళు; మొహంలో మంచి కళ. అది చిన్నపిల్లగా ఈ అగ్రహారంలో ఇక్కడా అక్కడా పరుగెత్తడం నాకు గుర్తుంది. ఇప్పుడు బాగా ఎదిగిపోయింది.

ఇందకు ముందు తల్లి, కూతురు నివాశం శైవమఠం వీధిలో; కాని అక్కడనుండి వాళ్ళని తరిమేసారు; ఇల్లూ వాకిలీ పీకేసి బయటికి పొమ్మన్నారు. అమ్మాపొణ్ణు తల్లి రాజావయ్యరు కాళ్ళలో పడి బతిమాలింది - ఈ మూగ పిల్లతో నేను ఎక్కడికి వెళ్ళగలను, అని. రాజావయ్యరు తన జాగాలో ఒక గుడిశెలో వాళ్ళకి కాపురం పెట్టారు.

మూగ అమ్మాపొణ్ణు నాలుగిళ్ళలో పని చేసేది. పాపం, జీవనోపాయం కష్టమే. నాకు వీలు కానప్పుడు నా ఇంటికి వచ్చి సాయం చేసేది. యజ్ఞంని చూసినప్పుడెల్లా దాని కళ్ళ రెప్పలు పావురంలా వొణుకుతాయి. వాడిని చూస్తే దానికి ఒకటే సిగ్గు.

యజ్ఞం ఒక పూల తట్టతో దాని గుడిశె దాటివెళ్ళినప్పుడు అమ్మాపొణ్ణు వాడి చేతిలో తను అల్లిన ఒక బొగటిపూల దండ ఇస్తుంది. అది దేవుడికి అని మనం నమ్మాలి. దండ ఇచ్చినతరువాత యజ్ఞంని చూస్తూ నిల్చుంటుంది. వాడిని దగ్గరలో చూడాలని చమత్కారంగా చేసే పని ఇది. పిచ్చిపిల్ల! ఇవన్నీ నాకు తెలియదు అని దాని భ్రమ!

అది మూగ, కాని ఎంత తీక్షణమైన కళ్ళు! రోజు సాయంకాల పూజవేళలో ఒక నూనె గిన్నతో దాన్ని చూడవచ్చు. బాగా ఎత్తైన ఒక కంచు దీపం పక్కన నిలబడి మరేం చేస్తుందో? దేవుడి మొహం అంటే అంత ఆకర్షణ, పరవశం అన్నమాట! దాని మనసులో ఏముందో నాకు అర్ధమైంది. యజ్ఞం కూడా దాన్ని ఒకలాగ చూడడం గమనించాను. పూజ ముగించిన తరువాత యజ్ఞం తన ఇంటికి వచ్చే మార్గంలో అమ్మాపొణ్ణు తన తల్లితో గుడిశెముందు కూర్చొని ఉంటుంది. యజ్ఞం ఆవిడ చేతిలో ప్రసాదం అంటూ నాలుగు అరటిపళ్ళూ, దద్దోజనం, గారెలు, అన్నీ ఇస్తాడు. ఇవన్నీ నాకు తెలియవా?

"చాలా మంచి పిల్లరా, పాపం, పేద! కులగోత్రాలు చూడనక్కరలేదు. మంచి కుటుంబం. ఏమంటావ్?"

వాడికి సిగ్గు వచ్చేసింది. రాజావయ్యరుదగ్గర చెప్పాను. అతనికి పరమ తృప్తి. "నువ్వు అమ్మాపొణ్ణు కుటుంబం గురించి ఏమీ ఆలోచించవద్దు. వాళ్ళ వంశావళి నాకు బాగా తెలుసు. అమ్మాపొణ్ణు తాతగారు వడువూరులో పెద్ద పండితులు; పురిహోతులుగా కాలం

గడిపేవారు. అతని తమ్ముడు ఒక జూదరి; వాడివల్ల కుటుంబం మెల్ల మెల్లగా క్షీణించిపోయింది. అమ్మాపొణ్ణు తండ్రి దాని చిన్నవయసులోనే పోయారు. ఇక వాళ్ళని పరామరింపడానికి బంధువులేవరూ ముందుకు రాలేదు, అనాధులుగా వదిలేసారు. వాళ్ళది మంచి బ్రహచరణ కుటుంబం."

నాకు కూడా తృప్తి. రాజావయ్యరుని పక్కన పెట్టుకొని అమ్మాపొణ్ణు తల్లిని పిలిచి 'నీవేమంటావు?' అని అడిగాను.

"దేవుడి దయవల్ల ఈ పెళ్ళి జరిగితే అమ్మాపొణ్ణూ అదృష్టవంతురాలు అని చెప్పాలి," అని అంది ఆవిడ.

"ఇక యజ్ఞంని పిలిచి వాడేమంటాడో కనుక్కోండి," అని రాజావయ్యరుకి చెప్పాను. అతను పిలిచి అడిగినప్పుడు యజ్ఞం ఏమీ అనలేదు. వాడి మనసులో ఏముందో నాకు తెలియదా? కాని వాడు ఎంత బాగా తన మనసు విప్పి చెప్పాడో తెలుసా?

"ఇవాళా రేపు నేను అనుభవించే అంతస్తు మీ పెద్దల దయవల్ల నాకు దొరికింది. నేను ఈమాత్రం నిలదొక్కుతూ విశాలాక్షి నీడలో కాస్త బాగున్నాను అంటే దానికి అమ్మమ్మే కారణం. మీరందరూ నా జీవితాని స్థిరపరచిన విశ్వకర్మలు. మరి నేను ఎందుకు మీ మాటకి అడ్డం చెప్పుతాను? అమ్మాపొణ్ణు మూగ అవనీ, నాకు అది చాలు. నాకు మరేం ఆశలు లేవు."

ఊరిలో చాలామంది ఏమేమో చెప్పుకున్నారు. "చూడవయ్యా, ఈ ముసలమ్మ ఎవడో పరాయివాడిని ఇంటిలోకి రానిచ్చి కాపురం చేస్తోంది. ఇప్పుడు వాడికి పెళ్ళంట! ఊరకే రామా, కృష్ణా, అని

కూర్చోకుండా ఇవన్నీ ఎందుకు? సరే, అనువుగా ఒక మూగపిల్ల కూడ దొరికిందట!" ఇలాగే ఎన్నో గుసగుసలు! కానీ, ఎవరు ఏమన్నా నేను ఏదీ చెవిలో వేసుకోలేదు . . .

పెళ్ళిగురించి వేళాకోళంగా చెప్పే మాటలు మీరు వినిఉంటారు: ఊరిలో పెళ్ళి, గుడిలో బాకా, బాజా, బజంత్రీలు, ఇక వాళ్ళ వాళ్ళ ఇంటిలో భోజనం అని. యజ్ఞం, అమ్మాపొణ్ణు పెళ్ళి అలాగే జరిగింది.

** ** **

విశు నా ఒడిలో పడుకునిఉన్నాడు. అమ్మాపొణ్ణు వొచ్చి వాడ్ని తీసుకొని తన భుజంమీద వేసుకొని లోపలికి వెళ్ళింది. ఒక చాపలో వాన్ని పడుకోబెట్టి, తనూ పక్కనే వాలింది.

పాపం, నాకంటే దానికే దిక్కుమాలినతనం ఎక్కువ.

దాని కళ్ళు మాట్లాడే కళ్ళు! అన్ని సంగతులూ కళ్ళతోనే చెప్పడం నేర్చుకుంది!

యజ్ఞం ఊరులో ఎవరికీ చెప్పకుండా వెళ్ళిపోవడం మాయిద్దరికీ బాధగా ఉంది. కొన్నిసార్లు నా మనసు తికమకలు పడుతుంటే నన్ను మీరి ఏమేమో పెర్రి పెర్రి ఆలోచనలు పీడిస్తున్నాయి. వాడు రావడం ఎదురు చూసి రోజు, రోజు, మోసపోతున్నాను. రాజావయ్యరు, గోపాలచారి, కక్కర కర్ణం, అందరూ యజ్ఞం గురించి అడుగుతున్నారు. నేనేం చెయ్యను? జోశ్యులు కొందరిని అడిగాను: వాడు తప్పక వస్తాడు అన్నారు; ఇప్పుడు పశ్చిమ దిక్కులో ప్రయాణం చేస్తున్నాడట. ఉత్తర దిశనుంచి ఊరికి వస్తాడు అని అంటున్నారు.

వీధిలో, రథయాత్రలో, రథం రెండుసార్లు ఊరేగింది. చెరువులో నీళ్ళు వట్టిపోవడం రెండుసార్లు జరిగింది. కోవిలలో పనస చెట్టులో పళ్ళు గుత్తులు గుత్తులుగా ఎదిగి వేరులోనుండి బయటకి వచ్చేసాయి.

వాడు రాలేదు! అమ్మాపొణ్ణు తల్లికూడా పోయింది; దానికీ వాడు రాలేదు!

ఇది ఒక బంధం లేని బంధం! వాడికీ, నాకూ ఏం చుట్టరికమా? వాడు ఎవరో, నేను ఎవరో? నాకు ఎందుకు వాడిమీద ఇంత మోజు? ఇదేం పూర్వజన్మ ఋణమా, ధర్మమా? ఇది భగవంతుని విధి కాబోలు! మనసు ఇలాగా అలాగా రచ్చగొట్టేటప్పుడు దీర్ఘాయుషు శిక్షలాగ కనిపిస్తోంది.

** ** **

"అమ్మమ్మ . . . అమ్మమ్మ, . . ." అని పిల్లవాడు విశు పిలుస్తున్నాడు. నేను ఇంటిలోకి వెళ్ళాను. అమ్మాపొణ్ణు పక్కన పడుకోడానికి అల్లరి చేస్తున్నాడు. వాడికి నేనంటే చాలు. అమ్మ అక్కరలేదు; దానిదగ్గర ఎక్కువ చనువు లేదు. నన్ను చూడగానే పరుగెత్తుకొనివచ్చి నా చెయ్యి పట్టుకున్నాడు. నన్ను బాగా చుట్టుకున్నాడు.

"నీకేం వచ్చింది? వెధవా, దానిదగ్గర పడుకుంటే ఏం? ఇప్పుడే అమ్మ మొహం వేరేగా కనిపిస్తుందా? ఇక పెద్దవాడైతే దాన్ని అధికారం చలాయించాలనా?"

"అమ్మమ్మ, నేను నీ దగ్గరే పడుకుంటాను."

విశు నన్ను పట్టుకొని ఏడుస్తున్నాడు; అమ్మాపొణ్ణు వాడిని తనతో లాగుకొని లోపలికి వెళ్ళిపోయింది.

వాడు ఏడవటం ఆపలేదు. వాడు కొన్ని రాత్రులు గభాలున నిద్రలో లేచి "నాన్నగారు కావాలి," అని ఏడుస్తాడు. నాకు వినడానికి బాధగా వుంది.

** ** **

వీధిలో జరుగుతున్నవి చూస్తూ నిల్చున్నాను.

పోస్టుమేన్ పూనమలై ఇంటి ఇంటి వార ఆగి పేరు పిలిచి తపాలు అందిస్తున్నాడు.

పిచ్చువయ్యర్ అబ్బాయి సింగపూర్నుంచి చాలా రోజులతరువాత తిరిగివచ్చాడు. చేతిలో ఒక ఎలకల బోను పట్టుకొని - అందులో ఎలక ఉంది - నడుస్తున్నాడు; వాడివెనకనే ఒక కుక్క పరుగెడుతోంది.

నా దృష్టి పిచ్చువయర్ ఏనాడో కట్టిన గిడ్డంగి మీద పడింది. అది ఇప్పుడు ఆడపిల్లల స్కూలుగా మారింది. అక్కడ ఎప్పుడూ సందడే! .

వరుస వరుసగా ఎద్దుల బళ్ళు వీధిలో నడుస్తున్నాయి.

"అమ్మమ్మగారూ . . . . మీ భోజనం అయిందా?"

"ఓ, నువ్వా? . . . రా . . రా . . నేనింకా చెయ్యలేదు . . "

"ఇదిగో అవియల్ . . మీకోసం మడీతో చేసాను . .

కోమళి ఒక పాత్రతో ఇంటిలోకి వచ్చింది.

"ఎందుకమ్మా ఇవన్నీ?

"మరేం లేదు . . . మా ఆయనకి అవియల్ అంటే చాలా ఇష్టం . . అతను ఇవాళ పొద్దుటే కేంపుకి వెళ్ళారు."

పాత్ర అందించినతరువాత కోమళి అమ్మాపొణ్ణుని చూసి, దాని బుగ్గని ప్రేమతో నొక్కింది. "నువ్వు ఎప్పుడూ చిన్న పిల్లలాగే వున్నావ్," అంది.

"అమ్మమ్మగారూ . .నేను వస్తాను; నాకు ఇంటిలో కొంచెం పనుంది."

కోమళి వెళ్ళిపోయింది.

" మనసుని అదుపులో నిలపలేనివాడికి ఆత్మ వివేకంగాని,
ఆత్మ చింతనకాని అలవడవు. అలాంటి వారికి మనశ్శాంతి
ఉండదు; మనశ్శాంతి లేనివాడికి సుఖం శూన్యం."

నాకు యజ్ఞంని చూసినప్పుడెల్లా భగవద్గీత సాంఖ్య యోగంలోని ఈ శ్లోకం జ్ఞాపకం వస్తుంది.

యజ్ఞం తన హోదా, అర్హత, ఏనాడూ మరిచిపోలేదు. నిగ్రహం, మనోబలం, అణకువ అన్నీ వాడిలో ఇమిడివున్నాయి. సామాన్యంగా జనులు తమ తమ అంతర్బుద్ధితో ఏది కావాలో తెలుసుకొని దానితో తృప్తి పడతారు. అదే వాళ్ళ మనసుకి ప్రశాంతతని ఇస్తుంది,

యజ్ఞం కోమళిని తిరస్కరించి అమ్మాపొణ్ణుని పెళ్ళి చేసుకోడంలో నాకు వాడి తెలివితేటలు, ప్రపంచ జ్ఞానం బాగా అర్ధమైంది.

కోమళిని మొట్టమొదట చూడగానే నాకు అది బోధపడింది.

కోమలి గభాలున ఒక రోజు నా గుమ్మం ముందు కనిపించింది. కోడి పుంజు చెత్త కుప్పలో ఏమైనా దొరకదా అని వెతుక్కుంటూ తటాలున ఒక గెంతు గెంతినట్టు ఆమె వెంటనే మాయమయింది.

చెత్తకుప్పలో ఎవరైనా ఒక చుట్ట, సిగరెట్టు కాల్చి పారేసుంటారు. ఆ నిప్పుతో నేలమీద ఉన్న బూడిద చెల్లాచెదురుగా ఉంటుంది. ఆ పుంజు అమాయకంగా ఆ నిప్పుని తాకినవెంటనే బాధతో అరుస్తూ మీదకి ఎగురుతుంది.

ఇప్పుడు కోమలి రావడంతో ఈ ఆలోచనలు నా బుర్రలో పరుగులు పెట్టాయి.

ఒక రోజు యజ్ఞం కనబడలేదు. నాకు ఆ సంగతి వాడు వెళ్ళిపోయి రెండు రోజులతరువాతే తెలిసింది.

రాజావయ్యరు కొన్నిసార్లు నా ఇంటికి వచ్చి అడిగారు. యజ్ఞంని తెలియనివారుకూడా కొంతమంది గభీమని వచ్చి అడిగారు:

"యజ్ఞం ఎక్కడ?"

అందరూ నన్నే అడుగుతున్నారు. మరి నేనెవరిని అడుగుతాను?

పిల్లవాడు విశు కూడా ఏమీ తోచక, రెండు మూడు రోజులుగా బొటనవేలుని నోటిలో పెట్టుకొని , ఇల్లంతా తిరుగుతున్నాడు. వాడికికూడా ఇదే ప్రశ్న అడగాలని వుంటుంది.

యజ్ఞం కనిపించకపోవడం వాడికి ప్రియమైనవారందరికీ చాలా బాధగానూ, ఆశ్చర్యంగానూ ఉంది; నాకూ అలాగే. కాని ఇప్పుడే నాకు ఒక సంగతి గుర్తుకి వచ్చింది. కొన్నిరోజులుగా యజ్ఞ్యం మనసులో ఏముందో అర్థం కాలేదు; వాడు సరిగ్గా భోజనం చెయ్యలేదు;

ఎవరితోనూ సంపర్కం వద్దని జారిపోవడం గమనించాను. నేను వాడి కళ్ళు చూసాను - ఇది వాడు కనిపించకపోవడానికి రెండు రోజులముందు - చూపులో ఏదో తాపం. వాడేమో తన పాతరోజులు గురించి ఆలోచిస్తున్నాడేమో అని అనిపించింది. కాని ఆ వేదన ఇంత త్రీవంగా మారుతుందని నేను అనుకోలేదు.

నేనిలా తాపత్రయం పడుతుంటే కోమలి నా ఇంటికి వచ్చింది. ముందెప్పుడూ చూడని మొహం.

అప్పుడు కోవిలలో సాయంకాల పూజ జరుగుతోంది. అమ్మాపొణ్ణు నూనె గిన్నెతో వెళ్ళింది. విశు మాత్రం నాతో ఇంటిలో ఉన్నాడు.

నేను గుమ్మంలో కూర్చుని ఉన్నాను. ఎవరో వచ్చి పక్కన నిల్చున్నట్లు అనిపించింది.

"ఇదేనా మిస్టర్ యజ్ఞంగారి ఇల్లు?"

"ఎవరమ్మా నువ్వు? రా . . . లోపలికి రా . . "

తను ఊరికి కొత్తగా వచ్చిన ఒవర్సీయరుగారి భార్య అని చెప్పింది. నేను దాని ముఖం బాగా పరిశీలించి చూసాను; ఇందకుముందు అగ్రహారంలో చూడని మొహం.

"నువ్వెందుకు యజ్ఞంని చూడాలి?"

"నేను అతన్ని తప్పక చూడాలి; అతనితో కొన్ని సంగతులు మాట్లాడాలి."

నాకు రెండు నిమిషాలలో అంతా తెలిసిపోయింది. వెంటనే అడిగేసాను.

"నువ్వు కుంబకోణం శాస్త్రులగారి అమ్మాయికదూ?"

దానికి చాలా సంతోషం, ఆశ్చర్యంకూడా. "అవును," అంది. నేను లోపలికి రమ్మన్నాను.

ఇద్దరం ఎదుటెదుట కూర్చునాం. నా మనసు భారంగా ఉంది. ఏం అడుగుదామా అని ఆలోచిస్తున్నాను.

"నువ్వు యజ్ఞంని చూడాలని వచ్చావ్; వాడు ఇప్పుడు ఇక్కడ లేడు. ఎక్కడకి వెళ్ళాడో మాకెవరికీ తెలియదు. ఇవాళకి పది రోజులయ్యాయి . .వాడు ఒక బుధవారం కనిపించలేదు; ఎక్కడున్నాడో ఎవరికీ తెలియదు."

"నిజంగానా?"

"నేను చెప్పేది నిజం . . . . నువ్వు వాడిని ఎందుకు చూడాలి? నీ గురించీ, మీ నాన్నగారిగురించీ నాకు అన్నీ చెప్పాడు . . . నువ్వేమైనా చెప్పు, యజ్ఞం ఏ పాపమూ ఎరగడు. మీ నాన్నగారు వాడ్ని అవమానించడంలో ఏ న్యాయామూ లేదు. మీరిద్దరూ ఇచ్చిన దెబ్బలో వాడు అదిరిపోయాడు."

కోమలి ఏడవడం ఆరంభించింది.

నాకు ఆమె కళ్ళు తడిసిపోవడం చూసి ఎటువంటి జాలీ రాలేదు. ఇంకా చెప్పాలంటే నా కోపం ఎక్కువైంది.

"ఇప్పుడు ఏడ్చి ఏం లాభం? అది వాడి కర్మ. వాడు గుండె పగిలి, అనాధగా, ఈ ఊరుకి వచ్చాడు. వాడి మంచి స్వభావం, నిజాయితీ చూసి నేనే వాడికి జాగా ఇచ్చాను. వాడు నాకు పూస గుచ్చినట్లు అన్నీ చెప్పాడు. వాడి ఆత్మగౌరవం నాశనమవడానికి చాలామంది

కారణం. కాని ఇప్పుడు వాడు మా కుటుంబంలో కలిసిపోయాడు. వాడికి విశాలాక్షి దారి చూపింది. పెళ్ళికూడా అయింది.

"దాన్ని చూసావా? అదే వాడి భార్య . . ."

కోమలి కళ్ళు మెరిసాయి. అమ్మాయిణ్ణుని చూసి "నువ్వు చాలా అదృష్టవంతురాలు.. నీకు మంచి భర్త దొరికారు. మీ ఇద్దరికీ నా శుభ కాంక్షలు," అని అంటూ ఆ తరువాత నాపక్క తిరిగి మాట్లాడింది: "అమ్మమ్మగారూ, నా గురించీ, మా నాన్నగారిగురించీ యజ్ఞం చెప్పినదంతా నిజం. అతని కష్టాలకి నేనే కారణం. నా పొరబాటువలనే ఇదంతా జరిగింది."

కొంచెం ఆగి, ఏడవడం ఆపి, మళ్ళీ మాట్లాడింది.

"నేను చాలా రోజులుగా అతన్ని కలుసుకోడానికి ప్రయత్నిస్తున్నాను. మా నాన్నగారు తను అనుకున్నట్టే నాకు పెళ్ళి చేసారు. నా తప్పు గ్రహించినతరువాతే యజ్ఞం నాకు మంచి మార్గం చూపారు అని నేను తెలుసుకున్నాను. ఆ రోజుల్లో నేను ప్రేమ అని అనుకున్నది ఒక అర్ధం లేని వ్యామోహం అని నాకు బోధపడింది. అతను అనేవారు: 'పెళ్ళి అన్నది ఒక కల కాదు - కళ్ళు తెరిచినవెంటనే మరిచిపోవడానికి. పెళ్ళి అన్నది అందరి జీవితాల్లో ఒక సమస్య. దాన్ని తీర్చుకోడానికి మనం నెమ్మదిగా, కలవరపడకుండా, ఆవేశం వదలి, నడుచుకోవాలి.' ఇదే నేను నా అనుభవంలో నేర్చుకున్న పాఠం. ఇంకా చెప్పాలంటే యజ్ఞం నన్ను నా పెద్ద పొరబాటునుంచి కాపాడారు. కాని దురదృష్టవసంగా అతనే అందుకు బలి అయ్యారు."

కోమలి ఇంకా మాట్లాడడం ఆపలేదు. నేను ఏమీ అనకుండా వింటున్నాను.

"మా ఆయనికి పెద్ద చదువు, మంచి జీతం. అతనికి నేనంటే చాలా ప్రేమ. మా కాపురం బాగా సాగుతోంది. యజ్ఞం జ్ఞాపకం వచ్చినప్పుడెల్లా అతనిమీద నాకున్న కృతజ్ఞత ఎలా తెలియపరచడం? అనే నా తాపం. నేను ఇప్పుడు అనుభవించే జీవితంకి అతనే కారణం. నా కళ్ళు తెరిచి ప్రపంచ జ్ఞానం అంటే ఏమిటో అని తెలుసుకోడానికి తోడు చేసిన యజ్ఞంకి కృతజ్ఞత చెప్పవద్దూ? అందుకే నేను అతన్ని వెతుకుతున్నాను. అంటే నా మనసు అతన్ని వెతుకుతోంది అన్న మాట. మా ఆయన ఉద్యోగం కోసం మేం ఏ ఊరు వెళ్ళినా అక్కడ యజ్ఞంని చూడవచ్చు అని నా ఆశ. మా ఆయనికి పూజలూ, పండుగలంటే చాలా ఇష్టం. మేం ఎక్కడ కాపురం చేసినా పండుగరోజుల్లో శాస్త్రులు మా ఇంటికి వస్తారు. పూజకి వచ్చిన పురోహితులందరినీ నేను యజ్ఞం గురించి అడిగేదాన్ని. కాని ఎవరికీ అతను ఎక్కడున్నారో తెలిసిందికాదు. నేను మొట్టమొదటిగా అతన్ని ఈ ఊరు కోవిలలో చూసాను . . .

"నా సంతోషమూ, భక్తి ఎక్కువయ్యాయి. అతన్ని కలుసుకొని, నా మనసు విప్పి రెండు మాటలు చెప్పాలి. కాని మీరు అతను పదిరోజులుగా ఊర్లో లేరని అంటున్నారే . . ."

కళ్ళు తుడుచుకుంటూ కోమలి లేచింది.

అమ్మాపొణ్ణు ఆమెను దీర్ఘంగా చూస్తోంది.

"పది రోజులముందు, ఒక శుక్రవారం, నేను కోవిలకి వెళ్ళాను. చాలామంది అమ్మవారి దర్శనంకోసం కాచుకొని ఉన్నారు.

"తటాలున నా చెవిలో కొన్ని మంత్రాలు వినబడ్డాయి. అవి ఎవరో మనకి తెలిసినవాళ్ళు వల్లించినట్లుందే అనిపించింది. కాని అర్ధమండపంలో ఉన్నవారెవరూ కనిపించలేదు; వెలుతురు తక్కువ. పైగా ఎక్కడ చూసినా పొగ . . .

దీపారాధన తరువాత ఒక పళ్ళెంలో కర్పూర దీపంతో ఆయన బయటకి వచ్చారు. అప్పుడుకూడా నేను అతన్ని పోల్చుకోలేదు . . .

"నా చేతులు కర్పూర వెలుగుని తాకినతరువాత కళ్ళని ఒత్తుకున్నాయి. నేను నా పేరుతో అర్చన చెయ్యమని నా పళ్ళెం అందించాను. అప్పుడే అతని మొహం బాగా చూసాను. అతని చెయ్యి వొణుకుతోంది; నాది కూడా అలాగే. అతను అందరికీ కర్పూరదీపం అందించి అర్ధమండపంకి తిరిగి వెళ్ళిపోయారు.

"నేను స్త్రీలగుంపునుంచి విడిపించుకొని బయటకి వచ్చి తొందర తొందరగా అడుగులు పెడుతూ అర్ధమండంకి వచ్చేసాను. అప్పుడే యజ్ఞం గర్బగృహంలో ఉన్న శాస్త్రిని కలుసుకొని తన గంభీర ధ్వనితో మంత్రాలు వల్లించడం ఆరంభించారు. అతనికి దేహమంతా చెమటపట్టేసింది.

"కొంత సమయం తరువాత అతను బయటకి వచ్చి నాకు నా ఆరతిపళ్ళెం అందించారు. నేను దాన్ని తీసుకొని ఒక చిరునవ్వుతో అతన్ని అడిగాను:

'ఎలాగున్నారు మీరు? ఇక్కడే ఉంటున్నారా?'

"నేను అతన్ని సహజభావంతో పరిచయం చేసుకున్నట్టు అడిగాను. కాని అతను మొహం తిప్పేసుకొని, దూరంలోని దేవతను చూస్తూ, 'ఆ దేవి దయవల్ల ఎలాగో రోజులు గడుపుతున్నాను,' అని చెప్పి జరిగారు. తరువాత మిగిలినవారిదగ్గర అర్చన టోకెన్లు తీసుకొని గర్భగృహంలోకి వెళ్ళారు.

"నేను భక్తులగుంపునుంచి బయటకి వచ్చేసాను. ఎలాగైనా అతన్ని కలుసుకొని కొంచెం సేపు మాట్లాడలని నా ఆశ. కాని అతను దానికి తోడివ్వలేదు. ఆ తరువాత అతను ఒంటరిగా కోవిల ప్రాకారంలో నడుస్తూంటే నేను, 'కొంచెం ఆగండి,' అని అంటూ అతని దగ్గరకి చేరాను. కాని అతను అడుగులు త్వరగా వేసుకుంటూ నన్ను వదలి తిరిగి గర్భగృహంకి వెళ్ళిపోయారు. సరే, అతనికి నేను ఇలా కోవిలలో కలుసుకోవడం ఇష్టం లేదని నాకు బోధపడింది. ఆ తరువాతే అతని ఎడ్రసు అడిగి తెలుసుకున్నాను . . .

"అమ్మమ్మగారూ, నాకు B.A. డిగ్రీ ఉంది. యజ్ఞం చదివిందేమో నాలుగో క్లాసు. కాని అతనే నాకు చదువుకున్న మనిషికి ఉండవలసిన జ్ఞానం లేదని అని గ్రహించడానికి సహాయం చేసారు. ఆఖరికి అతనికి మిగిలింది అవమానం, తలవంపు. అప్పుడుకూడా అతను నాకోసం త్యాగం చేసారు. మా నాన్నగారు అతన్ని నిరాదించారు. నేను చేసిన తప్పులకి నన్ను క్షమించమని అడగడానికి నేను ఇక్కడకి వచ్చాను."

కోమళి అమ్మాపొణ్ణుని చూస్తోంది.

"దాని పేరు అమ్మాపొణ్ణు. దానికి మాటలు రావు."

"ఏం, ఎందుకు?"

"అది మూగ."

కోమళి అమ్మాపొణ్ణుని కౌగిలించుకొంది.

"మీ ఆయన చాలా గొప్పవారు . . . .నువ్వు అదృష్టవంతురాలువి."

"అమ్మమ్మగారూ, ఇప్పుడు మా నివాసం శైవ మఠ వీధిలో తాసిల్దారు పక్క ఇల్లు. సరే, మళ్ళీ వస్తాను . . ."

కోమళి వెళ్ళిపోయింది,

** ** **

ఇప్పుడు కోమళి వచ్చివెళ్ళిన తరువాత ఆమె మొట్టమొదటిసారి యజ్ఞంని వెతుక్కుంటూ నా ఇంటికి వచ్చినది నాకు జ్ఞాపకానికి వస్తోంది.

కోమళి ఒరత్తనాడుకి కాపురం వచ్చి చాలా రోజులయ్యాయి. వారంకి ఒకసారి తప్పకుండా నన్ను చూడడానికి వస్తుంది.

అస్తమానం ఉత్తికే అమ్మాపొణ్ణు మొహం చూస్తూ నిల్చుంటుంది; విశుని పక్కన లాక్కొని ముద్దులాడుతుంది. పెళ్ళై చాలా రోజులైనా దానికి పిల్లలు పుట్టలేదు.

** ** **

రోజులు సాగిపోతున్నాయి. నేను మంచి మార్పులు ఎదురుచూసాను కాని అవేమీ రాలేదు. ఇంకా చెప్పాలంటే కంటికి కనిపించేది వేరే వేరే దిక్కుల్లో దేశదిమ్మరిలాగ తిరుగుతున్నట్లు కనిపిస్తున్నాయి. నా మనసు ఎందులోనూ నిలకడ లేకుండా

తాపత్రయం పడుతూంటే కోమలి వచ్చి ఆదరాబాదరగా ఇదీ, అదీ మాట్లాడుతూ వుంటుంది. దాన్ని చూస్తే నాకు జాలిగా ఉంటుంది.

ఇప్పుడంతా కోమలి వేదాంతం, దానిలోని గూఢ అర్థాలు మాట్లాడుతోంది. 'పాత' యజ్ఞం గురించి చెప్తున్నప్పుడు తమాషాగా వాడి గుణాలు - నిజాయితీ, అమాయకత్వం - వర్ణిస్తుంది. అదే సమయం యజ్ఞం మనసుని బాధ పెట్టినందుకు తన్ను నొచ్చుకుంటుంది. అతి త్వరలో నాకు మా సహవాసం నచ్చింది. కాని దేవుడి ఆజ్ఞ ప్రకారం లో మేం వారా వారం జరిపే సంబాషణలు ఒక ముగింపుకి వచ్చేసాయి.

ఒక రోజు ఉదయం ఎనిమిది గంటలకే కోమలి ఇంటికి వచ్చేసింది. దాన్ని కళ్ళు చూడగానే ఆమె ఏడ్చి ఉండాలని నాకు తెలిసిపోయింది. విశుని లాగ్గొని బిగువుగా కౌగిలించుకుంది. అమ్మాపొణ్ణు ముఖాన్ని తన రెండు చేతులమధ్య అదుముకొని ముద్దు మాటలు వర్షించింది.

"అమ్మమ్మగారూ, నేను ఈ ఊరి విడిచి వెళ్ళిపోతున్నాను. మా ఆయన్ని తిరుచ్చీకి పక్కన ఒక ఊరికి బదిలీ చేసారు. అతను ఇంకా ఒక వారం టైముంది అని చెప్పారు కాని ఇవాళే మేం వెళ్ళాలి. మీ దగ్గర శెలవు తీసుకోడానికి వచ్చాను." నా కాళ్ళకింద పడి నమస్కరించింది.

"మంచిది, వెళ్ళి రావమ్మా. నువ్వు సౌభాగ్యలక్ష్మిగా జీవించాలని నా ప్రార్ధన."

"నేను ఈ ఊరిలో తప్పకుండా అతన్ని (కోమలి యజ్ఞం గురించి చెప్తోంది) కలుసుకుంటాను అని నమ్మాను, కాని అది జరగలేదు.

ఇక్కడ చూసినాకూడా నా మనసులో ఏముందో నేను చెప్పడానికి ముందే అతను జారిపోయారు. మరి ఈ జీవితంలో నాకు అతని క్షమాపణ దొరకదేమో? కాని నేను ఊరుకోను. నేను మా ఆయనతో ఏ ఊరుకి వెళ్ళినా తప్పకుండా ఇక్కడికి తిరిగివచ్చి - ఒక్కసారి కాదు, ఎన్నిసార్లైనా సరే - యజ్ఞంని కలుసుకుంటాను. నాకు అతని క్షమాపణ తప్పకుండా కావాలి. ఇది నాకు చాలా ముఖ్యం. నేను వెళ్ళిన తరువాత అతను తప్పకుండా వస్తారు అని నా నమ్మకం. అతను వస్తే నేను అతన్ని కలుసుకోడంలో ఎటువంటి దురుద్దేశం లేదని చెప్పండి. నేను మళ్ళీ అతన్ని చూడడానికి రావడం అతను తప్పార్థం చేసుకున్నారా అనిపిస్తోంది."

కోమలి ఏడుస్తూనే వెళ్ళింది. నాకు ఆమె వేదన బోధపడింది.

నేను యజ్ఞంగురించి ఆలోచిస్తున్నాను. నాకూ వాడిని చూడాలనివుంది. కొన్నిసార్లు వాడు రాడేమో అని బెదిరిపోతున్నాను. వాడు అమ్మాపొణ్ణుని, విశుని నా బాధ్యతలో వదిలి పారిపోతే? కోమలి వచ్చినతరువాత యజ్ఞం ఎందుకు గభీమని మాయమయ్యాడు అని నాకు బోధపడింది. కాని ఇప్పుడో? కోమలి వెళ్ళి చాలారోజులయ్యాయి, మరి యజ్ఞం కనిపించడేం? ఎందుకు?

మరి వాడు తిరిగి రాడా? వాడు వచ్చేటట్లు ఏమైనా సూచనలు కనిపిస్తున్నాయా?

అమ్మాపొణ్ణు పడకమీద దొర్లుతూ వుంది. విశు ఏదో తనలోనే గొణుకుతున్నాడు.

"అమ్మమ్మగారూ. . ."

"ఎవరది?"

"నేనే . . ."

"యజ్ఞంలాగ ఉందే?"

"అవును, యజ్ఞం . . . మిమ్మల్ని చూడడానికి వచ్చాను . . ."

విశు లేచి, నాన్నగారి గొంతు విని పరుగెత్తుకొని వచ్చాడు. ఆశ్చర్యం తాళలేక అమ్మాయొణ్ణు లేచి గబ గబ మని ముందుకొచ్చింది.

యజ్ఞం మోహంలో ఒక ప్రకాశం. వాడి ముక్కూ, బుగ్గలూ ఎర్రబడి వున్నాయి. జుత్తు మెడదాక వచ్చేసింది

"యజ్ఞం, ఏంరా ఇలాగ చేసావ్? ఇదేం బాగుందా, నువ్వే చెప్పు," అని నేను కొంచెం దీనమైన కంఠంతో అడిగాను. "నువ్వు ఇలాగ లటుక్కున వెళ్ళిపోయి మాఅందరినీ అదరుకొట్టేసావ్. నీకన్నీ తెలుసు, నేనేం చెప్పనక్కరలేదు. కాని ఇది నాకు ఒక పెద్ద దెబ్బే . . . "

యజ్ఞం భుజంమీద ఉన్న తువాలు తీసి నేలమీద పరిచి కూర్చున్నాడు. విశుని తన ఒడిలో పెట్టుకొని మాట్లాడాడు:

"అమ్మగారూ, నన్ను క్షమించండి. నేనేం ఎక్కడికీ పారిపోలేదు. ఇక్కడ కోమళిని చూసినతరువాత నాకు భయం వచ్చేసింది."

"అవును, ఇప్పుడు అది నాకుకూడా పరిచయమైపోయింది; కాని అది ఇప్పుడు ఈ ఊరులో లేదు. ఆమె భర్తకి ఉద్యోగం బదిలీ అవడంతో వెళ్ళిపోయింది. వెళ్తున్నప్పుడు నిన్ను చూడలేదని బాధపడింది. తను నిన్ను నిష్కపటమైన బుద్ధితో చూడడానికి వచ్చానని నీకు చెప్పమంది."

"దాని ఉద్దేశం ఏమైనాసరే నాకు మళ్ళీ కోమళిని చూడడానికి ఇష్టం లేదు. ఆమెపై నాకు ఎటువంటి ద్వేషభావమూ లేదు. నేను ఇప్పుడు ఇక్కడ, నా జీవితాన్ని నా హోదాకి తగ్గినట్టుగా సర్దుకొని సంతోషంగా ఉన్నాను. కోమళి నన్ను ఎందుకు వచ్చి చూడాలి? అంతేకాదు. ఇప్పుడు దానికి పెళ్ళైంది. ఆమె భర్త ఒక సీనియర్ గవర్ణమెంటు ఆఫీసరు కూడా! ఇంకా చెప్పాలంటే నేను కోమళి దగ్గర ఏమీ ఎదురుచూడలేదు. ఆమె నా క్షమాపణకోసం వస్తే అది నేను ఎన్నడూ ఆశించలేదు. నేను ఏనాడో ఆమె ఎక్కడ ఉన్నా ఆమె కలలు ఫలించి తగిన భర్తని, జీవితాన్ని పొందాలని ఆమెకి నా శుభాకంక్షలు చెప్పేసాను. అది హాయిగా, సంతోషంగా ఉండనీ. నన్నెందుకు వచ్చి చూడాలి? ఆమె నన్ను కలుసుకోడానికి రెండుమూడుసార్లు ప్రయత్నం చేసింది, కాని నేను దానికి అవకాశం ఇవ్వదలచుకోలేదు. ఇక ఏ అపవాదమూ రాకూడదని నేను ఊరు విడిచి వెళ్ళిపోయాను. కోమళి ఈ ఊరులో ఉన్నంతవరకూ నేను తిరిగిరాకూడదని నిశ్చయించుకున్నాను. అందుకే నేను వెళ్ళినది ఎవరికీ తెలియలేదు."

"నువ్వు ఏం చెప్పినాసరే. ఈ పరీక్ష నాకు ఎక్కువే! భరించలేకున్నాను!"

"అమ్మమ్మగారు, నన్ను క్షమించండి. నాకు తెలుసు మీరు బాధపడతారు అని. కాని నాకు ఇంకొక పని ఉంది. కుంబకోణం శాస్త్రులు నా మొదటి గురువు; అతను నేను అతనికి ద్రోహం చేసానని నిందించారు. అతని తీర్పు మార్చవద్దా? అతని శుబాకాంక్షలు

లేకుండా నా విధ్యకి ఏం లాభం? అందుకే అతని మనసు మార్చడం ముఖ్యం అని అతన్ని కలుసుకొని అతని కాళ్ళలోపడి అన్ని సంగతులూ చెప్పేసాను. అతను మనసు మారింది. అతనే కోమళి ఓరత్తనాడు వదిలి తిరుచ్చీకి వెళ్ళిపోయిందని చెప్పారు,

"నేను వెంటనే తిరుగు ప్రయాణం మొదలుపెట్టాను. మధ్య షీర్గాళిలో తోసై అప్పర్కి సేవ చెయ్యడానికి అవకాశం దొరికింది. కాని నా మనసు ఎప్పుడూ మీ మీదనే . . ."

నేను చూస్తునే నిల్చున్నాను. అమ్మాపొణ్ణు, విశు వాడిని అకస్మాత్తుగా చూడడం వలన ఇంకా దిగ్బ్రాంతిలోనే ఉన్నారు.

నాకు భగవద్గీతలో ఒక శ్లోకం జ్ఞాపకం వచ్చింది:

"మనసుని వశపరచుకొని ఆత్మ మీద నిశ్చలంగా నిలిపి, సర్వ వాంఛలూ విసర్గించినవాడే యోగి అవుతాడు."

అవును, పామరులలో యజ్ఞం ఒక యోగి!

****

....